

GERGELY JENŐ

Keresztényszocialisták az 1918-as magyarországi polgári demokratikus forradalomban

„A csőd után revideáljuk kultúrcéljainkat, s
új cégér után nézünk.”

(Prohászka Ottokár)¹

A magyarországi keresztényszocialista mozgalom a katolicizmus társadalmi-politikai szervezkedéséből fejlődött ki, s köldökzsinórja később sem szakadt el az egyháztól, illetve az 1895-ben létrehozott Katolikus Néppárttól. Módszertanát és ideológiai alapjait elsősorban XIII. Leo pápa 1891-ben kibocsátotta *Rerum novarum* kezdetű enciklikájából, a szocialista munkásmozgalom visszaszorítására vonatkozó tétélekből merítette.²

A hagyományos katolicizmust a századforduló és a huszadik század radikális és szocialista mozgalmaival szemben Magyarországon is új, modern fegyverekkel igyekeztek ellátni. A behemót feudális egyház mindinkább a „harcos egyház” jellegét vette fel. Elég a Szent István Társulat megújuló tevékenységére, a Szent István Akadémia létrehozására, az évenkénti katolikus nagygyűlések tartására utalni. 1910-ben már 14 napilap, 30 hetilap és 40 folyóirat állt a politikai katolicizmus szolgálatában.³ A számtalan egyesület, társulat, kongregáció s az új „ellenreformáció” főpapi-főúri gárdája mellett olyan egyéniségek is jelentkeztek a megújuló katolikus mozgalmaknak, mint Prohászka Ottokár és Giesswein Sándor. Ez az offenzíva a „század első évtizedeiben még távolról sem volt egyoldalú, hanem ellenkezőleg: az élet, a tudomány, a művészet, a politika minden ízű és formájú megnyilvánulásába belekapcsolódott, és le nem becsülhető szellemi erőket tudott a maga oldalán közvetve és közvetlenül megmozgatni”.⁴

Prohászka Ottokár, a keresztényszocialisták későbbi patrónusa, az „ecclesia militans” szokatlanul rugalmas, nagy szónerővel rendelkező, sokoldalúan művelt, de az egyházi hierarchiában háttérbe szorított harcosa jellemző egyénisége ennek a „neokatolicizmusnak”. A Társadalomtudományi Társaságban vitatkozó Prohászka és Giesswein a liberalizmus kedvencének tűnt, szemben a katolikus tábor elaggott, reakciós és konzervatív, feudális képviselőivel. Prohászka a természettudományok eredményeit felhasználva, helyesebben „összeegyeztetve” a hittel, a tarthatatlanná vált tétéleket elvetette, s új alapra új tétéleket állított fel.⁵ Még olyan „tévelygéseket” is megengedett magának, mint a demokratizálódás, a népakarat érvényesítésének követelése, amelyekért a pápa indexre tette a fehérvári püspök egyes írásait.

¹ Prohászka Ottokár *Összegyűjtött Munkái*, XI. köt. 233. l. „Kultúra és terror”. 1918. Szerk.: Schütz Antal. Bpest, Szent István Társulat.

² „Szezséges Atyánknak, XIII. Leo pápának beszédei és levelei”. Ford.: Prohászka Ottokár. Bpest. 1891.

³ Lásd *Horváth Zoltán*: A magyar századforduló. Bpest, Gondolat. 1961. *Galántai József*: Egyház és politika. Bpest. Kossuth. 1960.

⁴ *Horváth Zoltán*: i. m., 265. l.

⁵ Uo.

A magyar püspöki kar, félve minden tömegszervezkedéstől, tartózkodóan viseltetett a katolikus politikai mozgalom iránt. Így nálunk a keresztényszocialista jelleg háttérbe szorult, s a hangsúly kimondottan a keresztény jellegen volt. „Ez a szervezkedés megindulásakor tehát nem elsősorban a munkások, proletárok reakciós célú megszervezésére irányult, amitől a püspöki kar nagy része »jobb a tűzzel nem játszani« meggondolásból húzódozott. A szervezkedést mindenek előtt a szocializmus eszméitől nem érintett vallásos parasztok és középrétegek között kezdték meg.”⁶

1895-ben került sor a Katholikus Néppárt létrehozására. Vezetői arisztokraták (Zichy Nándor, Rakovszky István stb.), egyházi politikusok (Ernszt Sándor, Molnár János stb.) és a háttérben maradó főpapok voltak. A néppárt az osztályfölöttiség látszatával akarta egyesíteni a „középosztályt”, a kispolgárságot és parasztságot a klerikális célok érdekében.⁷ A párt első programja 1895. január 31-én látott napvilágot. „A párt célul tűzte ki — hangzik a program —, hogy társadalmunk keresztény jellegét megóvja, s hazánkban a katolikus egyházon s általában a kereszténységen ejtett sérelmeket orvosolja.”⁸ Követelték a polgári házasságról és anyakönyvezésről szóló törvények revízióját, a katolikus egyház nagyobb befolyását az oktatásra, az agrárius érdekek előtérbe helyezését. A párt a „hagyományos” parlamenti, közjogi alapon álló pártokhoz képest új alakulatként indult: az imperializmus időszakában az új viszonyoknak megfelelően a közjogi vitáktól „függetlenül”, az általános „keresztényi” érdekek, a konzervatív, agrárius uralkodó osztály és az egyház érdekeit akarta a vallásos tömegek megmozgatásával a liberális, — vagy akár „zsidó” — tőkéssekkel, a kapitalizmussal szemben is megvédeni. Az első olyan választásokon, ahol a Néppárt is indult, 1895-ben Prohászka is jelöltette magát Vágvecsén, de megbukott, s ezután visszavonult az aktív néppárti politikától. A párt az egyes választásokon elsősorban a Dunántúlon, valamint a Felvidéken szerzett viszonylag széles befolyást.⁹ A néppárti kísérlet azonban nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Bár indulásakor Széchenyit és a reform-konzervativizmust vallotta eszmei alapjának, a századfordulóra egyre jobban a 67-es alpra helyezkedett és az ellenzék oldalán belebonyolódott a végnélküli és terméketlen közjogi vitákba. Ezért az egyház sem támogatta egyértelműen a néppártot, sőt főleg Csernoch Jánosnak a primási székbe kerülése után a klérus a munkáspárt mögött sorakozott föl.

A radikális és szociális mozgalmak ellen azonban csak a tömegek között, a szocialista mozgalom terepén lehetett a siker reményében felvenni a harcot. Már 1902-ben a néppárt egyik politikusa, Ernszt Sándor kijelentette, hogy „szükség van a proletariátust szervező keresztény munkásegyletekre”.¹⁰ A szocialista eszmék gyors térhódítása s egyeduralmuk a munkások és agrárproletárok között megérlelték a közvetlen cselekvés szükségességét: az „önálló” keresztényszocialista mozgalom megindítását. Az osztrák keresztényszocialista mozgalom közvetlen példájára, 1903 májusában indult meg nálunk is Győrben

⁶ Galántai József: A keresztényszocialista szervezkedés Magyarországon. Párttörténeti Közlemények, 1959. 1. sz. 77. l.

⁷ A Néppárt politikáját részletesen tárgyalja Galántai József: Egyház és politika.

⁸ Mérei Gyula: Magyar politikai pártprogramok 1867—1914. Bpest. Magyar Állam, 1895. jan. 31. 315—316. l.

⁹ Rudai Rezső: A politika, az ideológia, pártszerkezet, hivatás és életkor szerepe a magyar képviselőház és a pártok összetételében 1861—1935. Államtani dolgozatok. Bpest, 1936. 13. l.

¹⁰ Galántai József: A keresztényszocialista szervezkedés Magyarországon, 80. l.

a szervezkedés Giesswein Sándor prelátnak vezetésével. 1905 márciusában Budapesten tartotta alakuló kongresszusát a Keresztény Szociális Egyesületek Országos Szövetsége. A szövetség élére Giesswein került, de Prohászka is közreműködött a mozgalom megindításában. Az 1905-ös kongresszus elfogadta az első hazai programot, sőt, beindította a szakszervezeti mozgalmat is. A szakszervezeteket a szövetségnek alárendelt titkárság fogta össze.¹¹ A keresztényszocialista mozgalom célja a „golgotai fakereszt jegyében egyesíteni a társadalom jószándékú embereit, s a szeretet, türelem, munka fegyverével szállani harcra a társadalmi rend alapjait, Istent, hazát, családot, tulajdont támadó szociáldemokráciával: az a nagy cél, amely áthatja, élteti a keresztényszocialista mozgalmat.”¹² A keresztényszocialista program széleskörű közgazdasági reformokat követelt, s „a kereszt jegyében való társadalomerkölési megújodást”. Fellépésük elvi indoklása szerint a „templomokból ki kell vinnünk a krisztusi elveket a mindennapi élet ezer viszonyaiba, a politikába, a gazdasági életbe, családba és társadalomba...” Nincs szükség a kapitalista társadalmi rend felforgatására, a munkásosztály harcára a kizsákmányolás ellen, a véres forradalomra. „Nincs szükség a forradalom vértengeréből születő jövő államra, csak a maít kell Krisztus szellemében újjáépíteni... Nincs szükség a magántulajdon elközösítésére... A tőkét nem megsemmisíteni kell, hanem visszaéléseit megszüntetni. Ha pogány volt a tőke, meg kell keresztelni.”¹³

1907-ben már a keresztényszocialistáknak 80 egyesületük volt mintegy 20.000 taggal, és 4 országos szakszervezetük működött 47 helyi csoporttal.¹⁴ Ilyen erővel az 1907-es kongresszuson önálló politikai pártot alakítottak Országos Keresztény-Szocialista Párt néven, amely saját programmal lépett fel.¹⁵ A politikai mozgalom megindítása a néppárttól való elkülönülés irányába mutatott, de a néppárti és keresztényszocialista szervezkedés továbbra is ugyanannak a mozgalomnak két irányzatát jelentette. A néppárttól való távolodás és látszatfüggetlenség agitációs-propaganda szerepe sem lebecsülhető: a Néppárt exponált reakciós arisztokratái és főpapjai nem voltak possibilities a keresztényszocialista demagógia számára. A névtelen, „népből jött” „munkásokaderek” előtérbe állítása és látszólagos vezető szerepe megtevésztőbb volt a tömegek előtt. Az egyház sem akadályozta ezt a törekvést, mivel a katolikus érdekek védelme tartalécsapatának tekintette a Giesswein-féle keresztényszocialista mozgalmat. Hogyan értékelhetjük az önálló keresztényszocialista politikai mozgalom megindítását? A demokratikus reformokat, a társadalmi haladást, a nemzeti függetlenséget is magáénak valló, de sajátosan Széchenyi Istvánhoz „visszanyúló”, reform-konzervativizmust követő, és 48-at, 67-et egyaránt elvető, a közjogi alapot negligáló, vallásos köntösben jelentkező keresztényszocialista párt, miután elkülönült az ellenzéki és közjogi alpra csú-

¹¹ A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak az 1907. évben. Bpest, 1908. 697—698. I. Rendőrfőkapitányi jelentés a belügyminiszternek és Harminc év. A magyar keresztényszocialista mozgalom 30 éves évfordulójára. Szerk. Riesz Lajos. Bpest, Stephaneum ny. rt. 1933.

¹² A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak az 1908. évben. Bpest. 1909. 679. I.

¹³ *Mérei Gyula*: i. m. 327—338. I.

¹⁴ A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak az 1907. évben. 734—736. I. és *Galántai József*: A keresztényszocialista szervezkedés Magyarországon. 84. I.

¹⁵ A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak az 1907. évben. 706—728. I. és Az Országos Keresztény-Szocialista Párt Programja és Szervezeti Szabályai. H. n., é. n. (Szabadka. 1908).

szott néppárttól, két tekintetben jutott előbbre: 1. bizonyos fokig megszabadult a klerikális reakció nyomásától és a néppárti ellenőrzéstől, s így bátrabban nyúlhatott szociális és demokratikus jelszavaihoz, a giessweini elképzelések politikai realizálásához; 2. ugyanakkor rokonszenvesebb formában léphetett a nyilvánosság elé, mint a „kísember”, a kizsákmányolt munkás, kisiparos, értelmiségi, sőt, a kisgazda védelmezője!

Az 1905—07-es forradalmi fellendülés megszűnésével a klérus és a néppárti vezetők 1908-ban létrehozták a Katholikus Népszövetséget¹⁶ a konzervatív-keresztény erők, elsősorban a vallásos parasztság és városi „középrétegek” társadalmi megszervezésére, s részben a keresztényszocialista mozgalom ellensúlyozására is. Egyesek sikertelennek és feleslegesnek tartják a keresztényszocialista mozgalmat. Kiderült, hogy az erős szociális demagógiával dolgozó keresztényszocializmus nem fér meg tartósan egy keretben a konzervatív-agrárius néppárttal. 1910-ben nyílt szakításra került sor a két párt között, s először gr. Szapáry Pál, 1913-tól pedig Giesswein Sándor vezetésével¹⁷ a keresztényszocialista párt is harcot hirdetett az osztályegyütműködés talajáról az általános választójogért, a nemzeti függetlenségért, a szervezkedési szabadságért. A mozgalom tehát három, egymással szorosan összefonódó irányban indult meg: a társadalmi mozgalom az egyesületek keretében az agitációt és propagandát jelentette a társadalom minden rétege felé; a „gazdasági harc”, a tőkés-munkás együttműködés előmozdítása, az osztályharc megakadályozása a szakszervezetek feladata volt, amelyek a keresztényszocializmusnak „munkásmozgalom”-jellegét adták; a mozgalom betetőzését a politikai párt jelentette, de ennek még nem építették ki külön szervezeteit.

A szervezkedés kezdeti fellendülés után, a háborút megelőzően mély válságba került. 1913-ban még csak 7 országos szakszervezet működött 48 helyi csoportban 5.909 taggal.¹⁸ A mozgalom a háború alatt megbénult, s az újraindulást az 1917-es pünködsdi katolikus nagygyűléstől számíthatjuk. Az újjáéledt keresztényszocialista mozgalom fő feladata a progresszió erői elleni harc volt. A háború végén jelentkező forradalmi fellendülés idején az egyház is a keresztényszocialista demagógia fokozását sürgette, és a néppárti „ellenzéki séget” nem tartotta célravezetőnek. Ezért arra törekedett, hogy látszólag az egész katolikus politikai mozgalomnak keresztényszocialista jelleget adjon. Ennek jegyében hozták létre 1917 júliusában a Központi Budapesti Keresztényszocialista Egyesületet.¹⁹ A hercegprímás már 1917-ben szorgalmazni kezdte a Katholikus Néppárt és az Országos Keresztény-Szocialista Párt egyesítését.²⁰

A Néppárthoz való közeledés és egyéb taktikai nézeteltérések miatt szakadás következett be a Giesswein vezette mozgalomban. Katona Imre és Vermes Gyula 1917 nyarán a radikális szociális, antiszemita és nacionalista demagógiát, a keresztényszocialista „intranszigienciát” és a mozgalom önállóságát féltették a konzervatív-feudális néppártiaktól, de nem voltak elégedettek Giessweinnel sem, aki elvetette a fajelméletet s nem nézte jó szemmel antiszemita uszításukat sem. Ezért Katona szerkesztésében 1917. június 3-án „Keresztény

¹⁶ Galántai József: A keresztényszocialista szervezkedés Magyarországon, 89. l.

¹⁷ A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak az 1910. évben Bpest, 1911 és A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak az 1913. évben Bpest, 1914.

¹⁸ A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak az 1913. évben.

¹⁹ Igaz Szó, 1917. júl. 1.

²⁰ Galántai József: Egyház és politika, 164—166. l.

Szocializmus” címmel frakciós lapot indítottak. Szélsőséges hang jellemzi őket, a jezsuitákhoz, Bangha Bélához közeledtek. Ezért Giessweinék 1917 őszén kizárták őket a Szövetségből.²¹

1918. február 3-án egyesítették a Katolikus Néppártot az Országos Keresztény-Szocialista Párttal. Az új párt, a Keresztény Szociális Néppárt új programot is adott.²² A Keresztény Szociális Néppárt a keresztény világnézet talaján állva, a *pragmatica sanctio* szemmel tartása mellett, az osztályok együttműködésének megvalósításával kívánta a társadalmi-gazdasági élet „keresztényszociális” reformját. Az új program lényege az, hogy a néppárt már-már diszkvalifikáló követeléseit elhagyva, az új helyzetnek megfelelően, a keresztényszocialista demokratikus és szociális jelszavak egy részét átveszi. Az egyházpolitikai revízió helyett — a forradalmi fellendülés ellensúlyozásának megfelelő *taktika* szerint — a Keresztény Szociális Néppárt az általános választói jogot, nemzeti véderőt, polgári szabadságjogokat, a közigazgatás demokratikus reformját, a nagytőke elleni védekezést, a mezőgazdaság felemelését és állami támogatását, a birtokmegosztás arányosítását, a munkásság védelmét, szervezkedésének szabadságát, progresszív adózást és végül tartós békét követelt. A programban már megjelennek azok a szövegek, amelyek a néppárt agrárius, antiszemita-antikapitalista agitációját szolgálják a forradalom időszakában. A pártegyesülés végső soron a keresztényszocialista alap, a benne levő potenciális demokratikus lehetőségek feladását és a reakciós, konzervatív-agrárius érdekeket jelentő néppártba való feloldódást jelentette.

Ez a lépés az uralkodó osztályok erőinek összefogása idején a klerikális politikai egység megteremtése volt. Mégis, a forradalom előestéjén, a készülődések és szervezkedések közepette az Egyházi Közlöny megdőbbsenve konstataulta: „Az igazi baj majd csak akkor kezdődik, amikor . . . a tomboló népszenevedélyt le kell vezetni, el kell csillapítani: a tömeg nem áll mögöttünk . . . A tömeget nem sikerült megszerveznünk.”²³

I. „Beilleszkedés” a polgári demokráciába (1918 október—1918 december)

Az 1918. október 31-i forradalom nemcsak a félféudális, katonai-bürokratikus Osztrák-Magyar Monarchia végét, a magyar imperializmus teljes vereségét jelentette, hanem, amint azt Prohászka püspök bevallotta, a keresztényszocialista mozgalom esődjét is. De mint ahogy a polgári demokratikus forradalom felemássága, következetlensége miatt fennmaradt a nagybirtokrendszer, a bürokrácia (államapparátus), a nagytőke gazdasági és politikai pozíciói, épp úgy lehetőséget adott arra, hogy a régi rendszer maradványaira támaszkodó, most már ellenforradalmi keresztényszocialista mozgalom — új cégek alatt — a vihar elülte után újult erővel lásson a régiek biztosítása mellett új pozíciók szerzéséhez. S mivel a tömegek megnyerése a keresztényszocialistáknak eddig nem sikerült, most az új helyzethez igazodó jelszavakkal próbáltak tömegbá-

²¹ Keresztény Szocializmus, 1917. jún. 3. Még 1917 őszén létrehozták a „szabadszervezeteket”, 1918 januárjában pedig az „Újjászervezett Keresztény Szocialisták Országos Szövetsége”-ét.

²² Alkotmány, 1918. febr. 5. „Keresztény Szociális Néppárt”. Igaz Szó, 1918. febr. 10. Az ország népéhez. Népújság, 1918. febr. 10. A magyar néphez.

²³ Egyházi Közlöny, 1918. okt. 25. *Mario*: A papság történelmi missziója. 15. l.

zist teremteni először a polgári rend konszolidálásához, majd pedig demokratikus átalakulást a szociális forradalom megakadályozására, helyesebben, egy ellenforradalmi fordulat véghezviteléhez.

a) Forradalom felé

A keresztényszocialisták az első világháború végén az uralkodó osztályokkal összefogva, teljes erejükkel arra törekedtek, hogy mindenáron megakadályozzák a radikális társadalmi-gazdasági átalakulást, a forradalmat. Soraik rendezésének és az új társadalmi harcokra való készülődésnek két kiemelkedő mozzanata érdemel említést. Az egyik a már ismertetett Keresztény Szociális Néppárt megteremtése és ennek programjában az új demagóg jelszavak meghirdetése; a másik az eszközök tekintetében: a harcos katolikus sajtó létrehozása volt.

A katolikus politikai mozgalom keresztényszocialista jellegének kidomborítását jelezte a püspöki kar 1918 derekán hozott határozata. Az elvek változása, a jelszavak „demokratizálódása” mellett a keresztényszocialista mozgalom fokozott egyházi támogatása került napirendre; intő jel volt a reakció számára az oroszországi forradalom és a hazai januári és júniusi sztrájkhullám. A püspöki kar 1918. április 26-i értekezletén „Érnszt Sándor prelátus, a Katolikus Népszövetség igazgatója, memorandumban bizonyítja a munkásság keresztény alapon való szervezésének szükségességét és rámutat a mostani kedvező körülményekre. Támogatást kér e célból a püspököktől. A püspöki kar örömmel látja a munkásság keresztény alapon való szervezkedését és a kért támogatás megadását ajánlja.”²⁴

Melyek voltak azok a kérdések, amelyekben a keresztényszocialistáknak állást kellett foglalni a forradalom előestéjén? Elsősorban is a tömegek elemmentáris erővel feltörő békevágya. A katolikus egyház és a néppárt egyértelműen támogatta a Monarchia imperialista céljait és háborúját. Csernoch hercegprímás még 1918 áprilisában is szükségesnek tartotta a háborút.²⁵ A katolikus sajtó augusztusban—szeptemberben is a háború folytatásáról, a végső győzelemről cikkezett.

A nemrég létrejött egységes „keresztényszocialista” pártban talán a legnagyobb eltérés a néppártiak és a keresztényszocialisták egy része között éppen a háború és béke kérdésében volt. Különös módon, Prohászka Ottokár és Giessvein Sándor ebben a kérdésben találkoztak: ha más céllal és beállítással is, 1916—17-től egyaránt a háború gyors befejezését sürgették. Prohászka 1914-ben még a szószekről arra buzdítja híveit, hogy „ha a nemzet sorsa igazságos háborúba szólít, . . . teljesíteni akarjuk kötelességünket . . . álljunk bele a nehéz időkbe hittel . . .”²⁶ 1915-ben, a Monarchia súlyos háborús veszteségei, nagy véráldozatot követelő csaták idején a háború erkölcsnemesítő hatásáról, az osztályharc elhomályosodásáról beszél s nemzeti hősiességre buzdít. A háború „ . . . majd feléleszti bennünk az önzéstől s a gazdasági haretől elhomályosított

²⁴ Országos Levéltár. Püspökkari értekezletek jegyzőkönyvei (a továbbiakban OL. Ppki jkv.). 1918. okt. 26. 10. l.

²⁵ Katolikus Szemle, 1918/4 ápr., 289. l. Csernoch János hercegprímás megnyitó beszéde a Szent István Társulat évi közgyűlésén. Csernoch a fajok létért való harcának tekintette a háborút.

²⁶ Prohászka Ottokár Összegyűjtött Munkái. XXII. köt. 117—118. l. A világháború kitörésekor. 1914-es pásztorlevél.

tudatot, hogy mi mindnyájan testvérek vagyunk, kiknek egymásért meg is kell halniok . . . A háború tehát közelebb hoz egymáshoz s egybeolvasztja a szenvedés s áldozatok tüzeiben az erkölcsileg megtisztult nemzetet.”²⁷ Prohászka a háború borzalmaait arra akarta kihasználni, hogy közelebb vigye az embert az istenhez, azaz a vallást, a belenyugvást, a másvilágot!²⁸

1916—17-ben Prohászka már sejti a háborúnak az uralkodó osztályok számára semmiképpen sem kedvező kimenetelét, ezért kénytelen tudomásul venni a háború alapvető okait is. „Háború azért van, — írja, — mert a gazdasági hatalom utáni vágy tüzei az államokat . . . Az egyes országok nagytőkéi, s akik a tőkék tulajdonosai, új gazdasági területeket akarnak szerezni, hogy termékeiknek új piacokat s nyereségüknek új forrásokat nyissanak. A pénz-hatalomtól függenek a kormányok . . . s ezeknek az ellentétes érdekeknek az ütközése hozta ránk a háborút. Míg a nemzetek ily gazdasági harcban állnak, addig lesz háború is. Aki tehát a háborút meg akarja szüntetni. . . az működ-jék közre abban, hogy a gazdasági harc megszűnjék.”²⁹ Bár Prohászka leszögezi, hogy a népfajok harca is a gazdasági létért való harc, fenti gondolatmenete rejtett antiszemita-nagytőkeellenes beállítottságú. Általában a gazdasági harc, a munkásosztály, a szociáldemokrácia „gazdasági önzése” is az oka szerinte a háborúnak, tehát ezt is negligálni kell a béke érdekében.

Prohászkanak a háborúról alkotott véleményét messzemenően befolyásolta az 1917-es oroszországi szocialista forradalom. 1918 januárban már a háború okozta „lelki romok” eltakarításáról, a megrendült hit és a meglazult erkölcsök megerősítéséről beszél! „A háború után bizonyára egy új, jobb világ vágya szállja majd meg az emberiséget . . . s mindent meg akarnak majd reformálni — írja. — Az ilyen újítási vágy gyakran veszedelmes túlzásokra ragadja az embereket . . . Lesznek a világmegújítók között olyanok, akik a családot, a házasságot is eltörölni akarják, s kik egyház és állam körül is mindent megújítani, vagyis felforgatni kívánnak.”³⁰ E radikális irányzattal, azaz a szocialista-bolsevista forradalommal szemben, e „világrombolás ellen akarunk frontot csinálni” — írta Prohászka már 1918. január 6-án.³¹

A párt zömével szemben Giesswein Sándor szinte egyedül volt és maradt következetes híve a pacifizmusnak. A jelenkori háborúk okait kutatva világosan látta, hogy „a mostani háború nem volna, ha a mostani társadalmi, gazdasági és nemzetközi viszonylatok nem készítették volna elő . . . annak bekövetkezését mintegy szükségessé tették.”³² Tudta, hogy a háború „minden körülmények között az érdekellentéteknek erőszakos, hatalmi úton való kiegyenlítése. És ez az erőszakos kiegyenlítés mindaddig elkerülhetetlenné válik, míg . . . a társadalmi szervezkedés folyamata meg nem adja a módját annak, hogy megfelelő intézmények által az érdekellentéteket békés úton ki lehessen egyenlíteni. A háború tehát, mint Szabó Ervin helyesen megállapítja, nem abszolút örök társadalmi tény, hanem a társadalom változásaitól függő relatív jelenség.”³³

²⁷ Prohászka Ottokár *Összegyűjtött Munkái*. IX. köt. 196. l. Az ember a viharban. 1915 febr. 15.

²⁸ Uo. 226—227. l. Háború és béke. 1917. jan. 14.

²⁹ Uo. 236. l.

³⁰ Uo. 244. l. A világháború romjain. 1918. jan. 6.

³¹ Uo. 247. l.

³² *Giesswein Sándor: A háború és a társadalomtudomány*. Bpest. A Magyar Szent Korona Országainak Békégyesülete. 1915. 34—35. l.

³³ Uo. 36. l.

Giesswein élesen elítélte a porosz militarizmust, a sovinizmust, és közte a keresztény egyházak sovinizmusát is. A háborút — igazi utópistaként — a nemzetközi jogi szankciókkal és nemzetközi intézményekkel akarta kiküszöbölni az emberiség életéből. Bár Giesswein a wilsonizmusban és általa a szocializmusban megtalálta keresztény etika elvei alapján szállt szembe a háborúval, mégis meglátta, hogy az imperializmus, a kapitalista társadalmi rend megszüntetése, s „egy új, tökéletesebb társadalmi rend” eljövetele, „mely az emberiséget közelebb hozza a hegyi beszéd magasztos eszméihez,”³⁴ küszöbölheti ki végérvényesen a háborút.

Egyházát és paptársait bírálta, hogy azok távol tartották magukat a békemozgalomtól, s a szocialista mozgalom balszárnyát állította eléjük az igazi emberszeretet példájaként: „Sokfelé jártam békekongresszusokon — írja —, de katolikus pappal azokon alig találkoztam... én tényleg mindig tisztelettel adozom a szocialisták ama kisdéd csoportjának (a zimmerwaldiak csoportját értem), kik elveiktől a háború folyamán sem tértek el, mert azt látom, hogy a testvériségnek keresztény eszméjét ők az ő materializmusuk dacára hűbben tudták megőrizni, mint akárhányan miközülünk.”³⁵

A háborús összeomlásokor a keresztényszocialista mozgalom Giesswein Sándor pozitív álláspontját előtérbe tolva, követelte a béke mielőbbi megteremtését. De a keresztényszociális néppártnak 1918 októberében Huszár Károly szerint „a béke azért sürgős, mert az egész világ erjed és a forradalom szele érkezik. Mindent ki akarunk vívni a dolgozó népnek, de egytől meg akarjuk kímélni országunkat, a forradalomtól, mert az a háborúnál is rosszabb.”³⁶

Az a „minden”, amit a keresztényszocialista mozgalom most követelt, már vagy megvalósult, vagy pedig a demokratikus pártok eddigi legnépszerűbb követeléseinek kényszerű átvétele volt. A nemzeti önállóság kérdésében Giessweinék álláspontja a teljes nemzeti függetlenség. Október 20-i budapesti gyűlésükön a nemzeti önállóságot, az igazságos és tartós békét, az ország történelmi határainak védelmét és biztosítását, leszerelést, nemzetközi döntőbíráskodást, a diplomácia parlamenti ellenőrzését és a népek békeszövetségét követelték.³⁷ A néppártiak viszont a perszonális unió mellett álltak ki. A párt október 24-i választmányi ülésén még Giesswein alávetette magát a többségi határozatnak, amely szerint a „keresztényszociális néppárt sürgősen követeli a perszonális unió megvalósítását”, a fegyverszünet és a béke mielőbbi megkötését, és „addig is az ország határainak megvédését”.³⁸

Az események azonban gyorsan túlléptek a párton. Ha megkésve is, október 31-én híveihez intézett szózatában már az állami örendelkezés alapján követeli a „magyar nemzet tökéletes függetlenségét és szabadságát”, és ismételten síkraszáll a történelmi Magyarország megvédéséért, a területi integritás biztosításáért.³⁹ Így állt elő az a furesa helyzet, hogy Huszár Károly, aki 1918 elején még a „mi szeretett” Habsburgjainkról írt biedermeyer hangulatú szí-

³⁴ Katholikus Szemle, 1918/10. dec., 837. l. *Giesswein Sándor*: Új idők küszöbén.

³⁵ Uo. 871—873. l.

³⁶ Népjátság, 1918. okt. 27. A keresztényszocialista néppárt követelése. Huszár Károly beszéde a budapesti nagygyűlésen.

³⁷ Dohánygyári Munkásnők Lapja, 1918. nov. 1. A keresztényszociális néppárt szervezett munkásainak és polgárainak nagygyűlése Budapesten. (1918. okt. 20.) A gyűlésen főleg újpesti, kőbányai, angyalföldi, óbudai keresztényszocialisták és az egyetemi ker. szoc. hallgatók voltak jelen.

³⁸ Alkotmány, 1918. okt. 25. A keresztényszociális néppárt határozata (okt. 24-i ülés).

³⁹ Uo., 1918. okt. 31. Párthíveinkhez! (vezércikk).

nes családregeányt,⁴⁰ 1918. november 1-én már „örömmel” konstatálta: „A mi magyar hazánk is nagy lépést tett a haladás útján. Több százéves rabság után újra szabad leget szívünk, nemzeti önállóságunk és függetlenségünk megszületett a harcéri tömegsírokban.”⁴¹

A keresztényszocialisták számára a „külső béke” megteremtése mellett sokkal fontosabb volt a „belső béke” biztosítása: a robbanásig feszült társadalmi ellentétek levezetése demokratikus reformokkal, az általános választójog és a földreform követelésével. Ezen a téren is pár hét alatt évtizedes fejlődést tett meg a katolikus mozgalom. A keresztényszocialisták már korábban felismerték az általános választójog agitatív jelentőségét, és 1907 óta mindig is követelték. Most Prohászka Ottokár a főrendiházban szintén kijelentette: „Én, a magam személyét tekintve, mindenesetre híve vagyok az általános, egyenlő, titkos választójognak.”⁴²

A keresztényszocialistáknak a választójoggal való visszaélését leleplezte a szociáldemokrata párt, — főleg Somogyi Béla esipős nyelvű broszúráiban, — rámutatott, hogy a keresztényszocialisták a választójog kiterjesztését azért szorgalmazzák, mert az átmenetileg a klerikalizmus malmára hajtaná a vizet, legalább is addig, míg a tömegek rá nem jönnek, hogy az isten és a vallás nevével csapták be őket.⁴³ De a Keresztényszociális Néppárt „demokratikus” jelzavait még Somogyinál is alaposabban leleplezi maga a hercegprímás: „Minél inkább függ az államok biztonsága és boldogsága a választók akaratától, azaz minél demokratikusabb egy államszervezet — írja —, annál inkább szükséges, hogy a választók lelkiismeretes, vallásos emberek legyenek . . . A jogkiterjesztés veszélyeinek elhárítására nincs alkalmasabb eszköz, mint a polgárok lelkiismereti érzékenységének fokozása”, ami azt jelenti, hogy „az emberek békeségben éljenek az államban, a hatalmat tiszteljék, egymás szerzett jogait ne sértsék, a fennálló igazságtalanságok megszüntetését és a jogos igények kielégítését, a szociális igazságot ne osztálygyűlölettel, hanem testvéri jóakarattal munkálják.”⁴⁴ Egy ilyen demokratikus irány érvényrejutását, ilyen belső békét akart a Keresztényszociális Néppárt 1918 októberében.

A majdani ellenforradalmi szerepre való felkészülés korai jele volt egy pártok és szervezetek feletti harcok katolikus propaganda- és sajtóközpont tervezése, amely a modern tömegkommunikációs eszközökkel dolgozik a reakció védelmében. A Központi Sajtó Vállalat (KSV) terve még 1917—18 fordulóján merült fel, a jezsuita Bangha Béla kezdeményezésére. Prohászka is hangoztatta, hogy „a katolikus sajtóra úgy van szükségünk, ahogy szüksége van a harcban álló katonának fegyverre”.⁴⁵ A néppárti és keresztényszocialista sajtó nehézkessé vált, belebonyolódott a végnélküli felekezeti vitákba és pártpolitikai küzdelmekbe. Bangha egy friss, fiatal újságíró gárdára támaszkodó, jezsuita ala-

⁴⁰ *Huszár Károly*: A mi királyi családunk. Bpest. Újságüzem könyvkiadó és ny. rt. 1918. 190. l.

⁴¹ Dohánygyári Munkásnők Lapja, 1918. nov. 1. *Huszár Károly*: A magyar munkásnőkhöz.

⁴² Prohászka Ottokár *Összegyűjtött Munkái*, XIII. köt. 310. l. Az általános választójogról (1918. júl. 31).

⁴³ *Somogyi Béla*: A Keresztény Szociális Néppárt programja az igazság megvilágításában. Bpest, Népszava kiad. 1918. 49. l. és *Suhogó (Somogyi Béla)*: Keresztény szociális népcsalás. Bpest. Népszava kiad. 1919. 15. l.

⁴⁴ Csernoch János bíboros hercegprímás beszédei a Szent István Társulat közgyűlésein. 1911—1924 Bpest, Szt. István Társ. 1924. 77—78. l. Apostol ny. rt., Hamis eszmények (1918).

⁴⁵ Prohászka Ottokár *Összegyűjtött Munkái*. XXI. köt. 286. l. Sajtóvásárnapra (1913).

posszával szervezett propaganda-központot kezdett kiépíteni. Főleg az Alkotmány és az Új Lap (a Néppárt és a Katolikus Népszövetség orgánumai) ellenállása miatt, csak 1918 szeptemberében kezdték meg a részvények jegyzését.⁴⁶ A „nemzeti, katolikus élő emlékmű” felállítására (azaz a KSV-lapok megjelenésére) már csak a forradalmak után kerülhetett sor.⁴⁷

*

Az utolsó napok eseményeit vizsgálva, szembeszökő a keresztényszocialisták politikai magatartásában bekövetkezett taktikai fordulat. Október elején még a forradalmi erők szervezkedésével szemben sürgetik, hogy „végre a nemzetfenntartó, keresztény erők és értékek is tömörüljenek, hogy ők is megnyilatkozzanak, szóljanak a tömegekhez, adjanak programot . . . Várjuk a mi táborunk zászlóbontását is, amíg nem késő” — írta a Magyar Kultúra.⁴⁸ Az október 20-i budapesti keresztényszocialista nagygyűlés határozatban szólítja fel „az egész ország keresztény népét, hogy . . . haladéktalanul lásson hozzá a politikai szervezkedéshez, és teremtsen meg ezzel annak lehetőségét, hogy a keresztény nép teljesen önálló politikát csinálhasson a közéletben, a történelmi átalakulás által szükségessé vált demokratikus elvek alapján.”⁴⁹

Végül a párt vezetősége is elszánta magát a cselekvésre. Wekerle bukása után a Keresztényszociális Néppárt kilépett az addig kormányzó 48-as Alkotmánypártból. A párt október 24-i értekezletének határozata szerint a „beállott politikai események folytán szükségesnek látja, hogy mint önálló párt a maga teljes függetlenségével lépjen akcióba és önállóan foglaljon állást minden fontos kérdésben . . . Követeli a beállott kormányválságban a demokratikus irány érvényrejutását és a belső rend biztosítását.”⁵⁰ Ugyanakkor a párt élére három tagú, Giesswein Sándorból, Huszár Károlyból és Haller Istvánból álló bizottságot állítottak, amelynek az volt a feladata, hogy a politikai érintkezést megtartsa, illetve megteremtse a többi pártokkal és egyéb politikai szervezetekkel.⁵¹ Tehát a pártpolitikában is a kevésbé POSSZIBILIS néppárti vezérek, az „öregek” (Zichy, Szmracsányi stb.) háttérbe húzódtak, s a „keresztényszociális” néppárti Huszár, a radikális hírben álló keresztényszocialista demagóg Haller és a demokratikus gondolkodású Giesswein kerültek előtérbe.

1918. október 25-én szintén egy katolikus pap, Hock János vezetésével megalakult a polgári forradalom vezérkara, a Magyar Nemzeti Tanács. Október 28-án lezajlott a „láncchídi csata”⁵², 29-én megalakult a Budapesti Munkástanács, 31-én kitört a forradalom. És november 1-én már a keresztényszocialisták, Zboray Miklóssal az élen, csatlakoztak a Nemzeti Tanácshoz.⁵³ De a Nem-

⁴⁶ A klerikális reakció a Horthy-fasizmus támasza. Dokumentumok I. Szerk: Balázs Béla. Bpest. Művelt Nép. 1955. 12. 1.

⁴⁷ 1919. szept. 28-án léptek a KSV-lapok a néppártiak nyomába!

⁴⁸ Magyar Kultúra, 1918. okt. 5. Új korszak.

⁴⁹ Dohánygyári Munkásnők Lapja, 1918. nov. 1. A keresztényszociális néppárt szervezett munkásainak és polgárainak nagygyűlése Budapesten.

⁵⁰ Alkotmány, 1918. okt. 25. A keresztényszociális néppárt határozata. Huszár, Haller és Zboray szálltak síkra a különválásért.

⁵¹ Uo.

⁵² Uo., 1918. okt. 29. Véres tüntetés a Ferenc József téren.

⁵³ Juhász Nagy Sándor: A magyar októberi forradalom története., Bpest. Cserépfalvy ny. 1945. 528. 1.

zeti Tanácshoz való csatlakozás előtti órákban Huszárek még egyszer megpróbálták visszaforgatni a történelem kerekét. Az egyik eleve kudarcra ítélt manőver a 29—30-i kormányalakítási kísérletekben való részvétel volt: a Hadik-kormányban a kultuszminiszteri tárcát Huszár Károlynak ajánlották fel, ezzel kívánták megszerezni a katolikus tömegek támogatását.⁵⁴ A másik, sokkal veszélyesebb akció a születésétől ellenforradalmi „Nemzetvédelmi Szövetség” létrehozása volt október 29-én. A Szövetség a „keresztény” polgárságot akarta tömöríteni ellenforradalmi jelszavakkal a Nemzeti Tanáccsal szemben. A szervezkedés „spiritus rectora” Bangha Béla volt, aki a közelgő forradalmat egy „előrevetett ellenforradalommal” akarta elhárítani.⁵⁵ A Nemzetvédelmi Szövetség vezetőségében a legismertebb keresztényszocialista vezérek közül helyt kapott Anka János, Huszár Károly, Katona Imre, Prohászka Ottokár és Vermees Gyula.⁵⁶ A forradalom kitörését közvetlenül megelőző napokban Károlyi Mihály is tárgyalásokat folytatott a keresztényszocialisták közül Huszár Károlyval és Turi Bélával. Egy olyan „balpárti koncentráció” tervét vázolta fel előttük, amelynél a keresztényszocialista párt támogatására is számít. A keresztényszocialistáknak, vagy legalább is egy részüknek a részvétele nem volt kizárt a Károlyi-vezette polgári kabinetben sem!⁵⁷

A munkás- és katonatömegek forradalma azonban a Nemzeti Tanács javára döntötte el a küzdelmet. És november 1-én, a forradalom másnapján a keresztényszocialisták már így nyilatkoztak: „A mohácsi csata előtti szomorú állapotok zúdultak szegény hazánkra” — mondja a Népűjság vezércikke. „Új eszmék vihara száguld végig a vén Európán” — ütött meg találóbb hangot Huszár Károly. „Nekünk is az új idők nyelvén és mentalitásán át kell a szívekhez férköznünk, s azokat a hegyi beszéd örök igazságai szerint orientálni” — fogalmazta meg a teendőket a forradalmi események kellős közepén Giesswein Sándor.⁵⁸

b) Forradalomban

A forradalom első napjaiban a katolikus társadalmi szervezetek jelentős része csatlakozott a Nemzeti Tanácshoz. Az Országos Katolikus Szövetség nevében Hivatal József, az akkor 310.000 (?) tagot számláló Katolikus Népszövetség nevében Zboray Miklós, Ernszt Sándor és Haller István, a Keresztény Szociális Szövetség nevében Giesswein Sándor és Kocsán Károly, az „újjászere-

⁵⁴ U.o., 202. l. Ennek előzményeként, 1918. okt. 25-én az Andrássy-palotában Windischgrätz és Huszár tárgyaltak Bárczyval kormányalakításról. A listát — állítólag — Huszár állította össze. Huszáron kívül Szmracsányi szerepelt rajta. Lásd: *Harrer Ferenc*: Egy polgár élete I. Bpest. Gondolat. 1968. 329. l.

⁵⁵ Lásd: *Weis István*: A magyar girondisták. Új Élet. 1926. nov. 6—13. l.; A Nép, 1924. máj. 28.—jún. 4. *Weis István*: A magyar girondisták (folytatásokban). Újabbán: *Kende János—Sipos Péter*: Pártok és programok a magyar polgári demokratikus forradalom előestéjén. Tájékoztató. 1968 5. sz., 28—33. l.

⁵⁶ Pl. Arch. Röplapgyűjtemény. II/13. 1918. X. 29. A Nemzethez; Alkotmány 1918. okt. 30. Nemzetvédelmi Szövetség; Wolff Károly élete, politikája, alkotásai. Szerk.: Ligethy Endre. Bpest 1943. Bangha a háttérből irányított, neve ezért nem szerepel a 47 aláíró között. (A Nép; 1924. jún. 4., *Weis István*: i. m.)

⁵⁷ Új Magyar Szemle, 1920. okt., 300. l. *Turi Béla*: A forradalmi felelősségről.

⁵⁸ Népűjság, 1918. nov. 3. Vészkiáltás; Dohánygyári Munkásnők Lapja, 1918. nov. 1. *Huszár Károly*: A magyar munkásnőkhöz; Katolikus Szemle, 1918. dec., 874. l. *Giesswein Sándor*: Új idők küszöbén.

vezettek” nevében pedig Katona Imre.⁵⁹ A Bangha, Turi, Prohászka, Huszár és Haller-féle néppárti-keresztényszocialista politikusok, a reakció eddig háttérbe szorult, „második vonala” részben az október végi ellenforradalmi szervezkedés csődje és a forradalom győzelme miatti megriadtságból, részben taktikából, de nem utolsó sorban gyáva opportunistusból, érvényesülési céllal, a konjunktúris lehetőség kihasználására is csatlakoztak a forradalomhoz.⁶⁰ 1918. november 2-án a Nemzetvédelmi Szövetség „működését, mint fölöslegesét” formálisan is megszüntette.⁶¹ Csernoch János hercegprímás is üzenetet intézett a Nemzeti Tanácshoz, hogy „akciójához csatlakozik, azt tettel is kész támogatni. Pásztorlevelet intézett papjaihoz, amelyben felhívta őket, hogy vegyenek részt a helyi Nemzeti Tanácsokban”.⁶² Példáját az összes püspökök és a protestáns egyházak is követték. A párt politikai tevékenysége a forradalom első napjaiban teljesen megbénult. Később a keresztényszocialista párt hivatalosan is csatlakozott a Nemzeti Tanácshoz, elsősorban taktikai megfontolásból és nem ellenforradalmi platformjának feladásával; azért, hogy a forradalom előestéjéről meglévő ellenforradalmi jellegét leplezze, illetve, hogy kedvezőbb feltételeket teremtsen a demokratikus forradalom kiteljesítésének megakadályozására irányuló politikája számára. Bizonyára az egész keresztényszocialista párt hangulatát fejezte ki Turi Béla november 1-i vezércikke az Alkotmányban, az október 31-i forradalomról szólva: „A mai nap kérdése az volt, hogy meg tud-e maradni a forradalom hulláma a politikai mederben, vagy társadalmi forradalomra fajul a maga összes borzalmaival.”⁶³

November 6-án Prohászka a püspöki székéből konkrétan megfogalmazta a feladatokat is: „A népnek lelkészei és tanítói szolgálják a közrendet, álljanak be a nemzetörségbe”, hogy „a tulzók maszlagaitól meg nem kábulva, a belső rend és nyugalom alapjait föl ne borítsuk.”⁶⁴ A Katolikus Népszövetség is, Haller Istvánnal az élén, felszólította tagjait, hogy lépjenek be a helyi nemzetörségbe, azaz a polgári rendet őrző fegyveres alakulatokba, és akadályozzák meg a „bolsevik anarchiát”.⁶⁵ A demokratikus kormány nem tudta — és jobbszárnya nem is akarta — megakadályozni azt, hogy „igen sok vidéki nemzeti tanácsban a legkonzervatívabb pártok, vagyis a Tisza, Andrassy és a Néppárt hívei” vigyék a vezető szerepet.⁶⁶ November 10-én Huszár már megkondítja a vészharangot, hogy „minden magyar összefogjon,” mert a „nemzeti újjászületés munkáját gonosz és lelkiismeretlen egyének be akarják szennyezni . . . most minden becsületes ember összefog az országban a rend helyreállítására. A vagyon- és személybiztonság fenntartása a legfőbb érdek . . . A kormány kormányozzon,

⁵⁹ Új Lap, 1918. nov. 3.: Népújtság, 1918. nov. 10. A Katolikus Népszövetség csatlakozása. Zboray a Nemzeti Tanács Intéző Bizottságának is tagja lett. A választmányba bekerültek Ernszt, Giesswein, Haller, Huszár, Turi és Vass József. Az 1918. nov. 5-én alakult Papi Tanács is csatlakozott. Lásd: Alkotmány, 1918. nov. 6. A Papi Tanács programja.

⁶⁰ *Göndör Ferenc*: Vallomások könyve. Wien. Szerző kiad. 1922. 56. l.

⁶¹ Népszava, 1918. nov. 2. A Nemzetvédelmi Szövetség megszünt. A Szövetség nyilatkozata.

⁶² *Juhász Nagy Sándor*: i. m., 281. l. Alkotmány, 1918. nov. 1., Új Lap, 1918. nov. 5.

⁶³ Alkotmány, 1918. nov. 1. t. b. (*Turi Béla*): Független Magyarország.

⁶⁴ Uo., 1918. nov. 6. Prohászka püspök szövege; Egyházi Közlöny, 1918. nov. 5. *Vass József*: A papság a rend őre legyen.

⁶⁵ *Hajdu Tibor*: Az 1918-as magyarországi polgári demokratikus forradalom. Bpest, Kossuth. 1968. 146. l. Szerinte a Katolikus Népszövetségnek 1918-ban csak 100 000 tagja volt. Úgy véljük, hogy a 310 000 tag bizonyára túlzás, de a 100 000-nél több volt.

⁶⁶ *Bathjány Tivadar*: Beszámoló II. Bpest., é. n. 251. l.

erélyesen, öröködjék a rend felett, és mi támogassuk őt ebben minden erővel.”⁶¹ A keresztényszocialista mozgalom és a polgári demokratikus kormány érdekei tehát a vagyonbiztonság, a kapitalista társadalmi rend biztosítása, illetve konszolidálása és a társadalmi (szociális) forradalom megakadályozása tekintetében, egy időre találkoztak, de továbbra is eltért a demokratikus forradalom valóra váltásának mértéke tekintetében.

Giesswein Sándor, aki már a forradalom előtt is bírálta a feudálisztikus Magyarországot, most elérkezettnek látta az időt, hogy a társadalom demokratizálódjék, „és pedig az egész vonalon”, értve ezalatt a katolikus mozgalmakat és magát az egyházat is.⁶⁸ Természetes, hogy Giesswein ezt a demokráciát csak „keresztény erkölcsi alapon” képzelhette el. A püspöki kar az új rendszerrel szemben a lojalitás látszatát igyekezett kelteni. A köztársaság kikiáltásába, mint az adott kényszerhelyzetbe kénytelen volt megnyugodni, és 1918. november 20-i értekezletén felajánlotta, hogy „erkölcsi erejével támogatja a kormányt”,⁶⁹ s ezzel kapcsolatban levelet intézett Károlyi Mihályhoz, amelyben támogatásáról biztosította a népköztársaságot. A támogatás hangoztatásában közrejátszott az egyház félelme is, a radikális társadalmi-gazdasági átalakulástól való rettegés, mivel „az új korszak . . . az egyházat teljes erejében találja ugyan, de sok veszélyt rejt magában, mert a katolikus egyház az új viszonyokhoz nincs hozzáiskolázva”.⁷⁰

Ugyanekkor a Magyar Kultúra vezércikke megvonja a katolikus politikai mozgalomak mérlegét a forradalom első húsz napjában, s az első kábultságból felocsudva, irányt is ad a további, most már szervezett tevékenységnek. „Lojális elismeréssel állapíthatjuk meg, — mondja a névtelen cikkíró, — hogy aggodalmaink eddigelé nem váltak valóra, s akik az új alakulást kivívták, . . . a forradalom hullámain nem engedik túlesapni a medrekben. Amíg ebben a törekvésben becsületesen megmaradnak, . . . addig nemcsak hogy ellenük nem vagyunk, de tiszteletünket sem tagadhatjuk meg azoktól, akik a reformokat gyors, ügyes és erélyes gesztusokkal kivívták . . . Nincs okunk, hogy a múltakat visszasírjuk, de természetesen őrt kell állnunk az új Magyarország megépítésénél . . . Sőt, nemcsak őrt kell állnunk, hanem aktív részt is kell vennünk az újjáépítés és megszilárdítás munkájában. Barátainkat is arra kérjük, ne álljanak most félre, ne legyenek az események tétlen szemlélői . . . a rend és a nyugalom érdekében minden észre és tiszta akaratra szükség van. Az átalakulás ezeryi pontján lesz szükség bátor és erős emberekre, akik a fejlődés mikéntjében a mi világnézetünk és erkölcsanunk szempontjait érvényre juttatják. Nem szabad hiányoznunk ott, ahol az új Magyarország pilléreit rakják, nem szabad támogatásunkat megvonni azoktól, akik a rend helyreállítását szorgalmazzák.”⁷¹

Ezért a kormányt „fenntartások nélkül” támogatják, amíg nem nyúl az egyház kulturális előjogaihoz az iskolákban (vallásoktatáshoz), az egyház vagyónához és intézményeihez, s a demokráciát nem használják fel az egyház elleni küzdelemhez; mert a vallásra szüksége van az országnak, a népnek, a demokrácia mellett ez nyújtja szerintük az erkölcsi támaszt, a lelki erőt. A múlt bűneire fátylat kell borítani, s egymás jogának tiszteletével össze kell fogni, és a „most

⁶⁷ Népújság, 1918. nov. 10. *Husár Károly*: Komoly szó a Tisztelt Olvasóhoz! (vezércikk).

⁶⁸ Egyházi Közlöny, 1918. nov. 5. *Giesswein Sándor*: Az új vilárendszer és a mi teendőink, és uo., 1918. nov. 24.-i *Giesswein Sándor*-vezércikk!

⁶⁹ OL. Ppki jkv., 1918. nov. 20., 2. lap, és *Juhász Nagy Sándor*: i. m. 393. l.

⁷⁰ OL. Ppki jkv., 1918. nov. 20., 1. l.

⁷¹ Magyar Kultúra, 1918. nov. 20., 353—355. l. A demokrácia győzelme.

már törvényes új alapra bátran ráhelyezkedve, szervezkedjünk eszméink, jogaink s intézményeink védelmére is” — vonja le a végső következtetést a helyzetelemzésből a Magyar Kultúra.⁷²

Ebben a szellemben ülésezett és ebben az irányban határozott a keresztényszocialista párt november 20-án, a forradalom utáni első pártértekezletén, kihasználva a polgári demokrácia által biztosított széleskörű szabadságjogokat. Az értekezlet ismételten támogatásáról biztosította a Károlyi-kormányt, és üdvözölte a demokratikus átalakulást. Kimondta, hogy „a keresztényszocialista néppárt nem fog feloszlani, hanem továbbra is a keresztény demokráciának lesz zászlóvivője, . . . és ezt a politikát a legteljesebb összhangban kívánja folytatni a mostani kormány elveivel. A demokratikus haladást össze kell egyeztetni a történelmi hagyományokkal,”⁷³ amelyeket most a Keresztényszociális Néppárt képvisel. Az értekezleten Huszár Károly már ennél messzebb ment. Szerinte a néppártot azért kell feltétlen megszervezni, hogy útját tudja állni a proletárdiktatúrára törekvőknek. Hangoztatta, hogy „ki kell tágítani a néppárt programjának kereteit, hogy mindazok elhelyezkedhessenek benne, akik új Magyarországot akarnak,”⁷⁴ magyarán, akik a proletariátus hatalmának, tehát az új Magyarországnak ellenségei, azaz felekezetre való tekintet nélkül minden ellenforradalmi erő. Huszár már ekkor az ellenforradalmi erők gyülekező helyének tekintette a pártot és egyes régi, kimondottan felekezeti és monarchikus programpontok elhagyásával is ezt kívánta elősegíteni. Az értekezleten Giesswein is azt sürgette, hogy „részletesen kidolgozott programmal” álljanak az ország népe elé, s egy „ilyen irányú tervezetet maga is előterjeszt, amelyet a kiküldött 26 tagú szervező bizottság elé utalnak gyors megvitatás és esetleges kiegészítések céljából.”⁷⁵ Giessweinnek a régi pártprogramot demokratikusabbá és konkrétabbá tevő javaslatát — Ernszt Sándor kezei közt megszelídítve, — végül is Huszár Károly állította össze programmá. Az így „átkozmetikázott” 1918 februári programot a bizottság elfogadta, mint a párt új programját.⁷⁶ A dolog sürgősségét és a gyors munkát jelzi, hogy a 41 pontos programot az Alkotmány 1918. november 24-i számában már közzétették.⁷⁷

A leginkább szembeütő változások a februári programhoz képest a következők: februárban még a katolikus vallási, politikai, gazdasági és kulturális érdekek megvédése állt a program középpontjában; most ez látszólag háttérbe szorult, taktikusan csak áttételekben érvényesült. Míg akkor a pragmatica sanctio alapján (67-es alapon) álltak, most sikraszállnak a független Magyarország, az önálló külpolitika, a nemzetek szövetsége, az általános, ellenőrzött leszerelés, nemzetközi döntőbírótság, a nemzeti autonómia és a tengerhez való

⁷² Uo., 354. l.

⁷³ Alkotmány, 1918. nov. 21. A keresztényszociális néppárt értekezlete. Szmrecsányi pártelnök felszólalása.

⁷⁴ Uo., Huszár Károly felszólalása.

⁷⁵ Uo., Giesswein Sándor felszólalása. A 26 tagú bizottság fontosabb tagjai: Ernszt, Giesswein, Huszár, Haller, Kocsán Károly, Miklós Ferenc, Rakovszky István, Simonyi-Semadam Sándor, Székely János, Szmrecsányi György, Turi Béla, Vass József, Zboray Miklós és gr. Zichy Aladár.

⁷⁶ A Keresztény Szociális Néppárt 1918. febr. 3-i programját ld. Alkotmány, 1918. febr. 5., Népújság, 1918. febr., 10. Igaz Szó, 1918. febr. 5.

⁷⁷ Alkotmány, 1918. nov. 24. A keresztényszociális néppárt programja. Fővárosi Levéltár (FL), Gázművek Ig. 36/1919. Keresztényszociális program, 4. l. Bpest, é. n., Stephaneum ny. rt., kiad.: Országos Keresztényszociális Néppárt (idézés innen!); ld.: Igaz Szó, 1918. dec. 1. Mit akarunk?

jog (giessweini) követelése mellett. Az általános választójog harmad-negyedrangú helyről a program élére (I. pont) került, s azt követi a népszavazás intézménye bevezetésének, a vallás- és lelkiismereti szabadságnak, sajtó, egyesülési, gyülekezési jognak, a hadikárosultaktól való gondoskodásnak a követelése.

Már a program elvi bevezetője leszögezi, hogy a párt „az egyéni tulajdon alapján áll. A gazdasági szocializálódás elvét vallva, a szociális igazság érvényesülése érdekében olyan törvényhozási intézkedéseket kívánunk, amelyek megvédik a dolgozó társadalmat a nagytőke minden visszaélésével szemben. A társadalmi béke és az osztályok harmóniája érdekében a nemzeti jövedelemből mindenki igazságos részt kapjon, mely célból mindenki számára követeljük a munkára való jogot és annak megvédését”⁷⁸ (9—10. pont).

A 11—41. pontok — szemben a februári program homályos és általános „szociális” követeléseivel, — részletes programot adnak a különböző osztályok, rétegek és foglalkozások számára: a középrétegek, szellemi alkalmazottak, kereskedők, az ipar, a mezőgazdaság, az oktatás, az egészségügy vonatkozásában. S hogy a nagytőke-ellenes követelések „a nép javára mielőbb megvalósuljanak, kívánjuk a népakaratot kifejező és a népuralmat biztosító nemzetgyűlés mielőbbi megválasztását és az alkotmányos élet újra való felvételét”⁷⁹ — mondta ki a 41. pont.

A nemzetgyűlési választásokra való készülődés jegyében született program mellett a keresztényszocialista mozgalom szervezeti kiépítése és fellendítése került előtérbe. A „keresztény demokrácia” jelszavával meginduló pártszervezkedéssel az 1918. december 5-i pártvezetőségi értekezlet foglalkozott. Bár az értekezlet ismételtelen leszögezte, hogy teljes erővel részt kívánunk venni a demokratikus Magyarország felépítésében és ebben segédkezést nyújtanak a kormánynak, észrevehetően áttolódott a hangsúly a kapitalista társadalmi rend és a területi integritás biztosítására, a keresztényszocialisták szervezkedési és egyesülési szabadságának a megvédésére. Erélyesen sürgették — az általuk ellenforradalminak remélt — alkotmányozó nemzetgyűlés összehívását. Haller István határozati javaslata alapján az értekezlet hivatalosan is kimondta „az országos pártszervezkedés megindítását”.⁸⁰

A keresztényszocialista párt nagy lendülettel látott a szervezkedés megindításához, illetve kiszélesítéséhez. Amellett, hogy kisajátították a demokratikus pártok és az SzDP legnépszerűbb programpontjait, a keresztényszocialisták a szervezkedés tekintetében is sokat tanultak a szociáldemokratáktól.⁸¹ Pártszervező gyűléseik tömegéről adnak hírt a klerikális lapok. A legnagyobb intenzitással a katolikus centrumokban és Budapesten léptek fel, de nagy súlyt helyeztek a falusi szervezetek kiépítésére is.⁸² A szervezkedés főként a régi állami, városi és községi közigazgatás és végrehajtás apparátusára, valamint a széles egyházi szervezetre támaszkodott. A gyűlések szónokai legtöbb esetben plébánosok, segédlelkészek, jegyzők, a helyi reakció vezetői voltak. Ugyanakkor a szociáldemokraták ellenakciói, — a Népszava gyakori híradásai szerint, — sok esetben meghiúsították a keresztényszocialista szervezkedő gyűléseket, el-

⁷⁸ FL. Gázművek Ig. 36/1919 Keresztényszociális program.

⁷⁹ Uo., 4. l. (Részletes programot lásd később!).

⁸⁰ Alkotmány, 1918. dec. 6. A keresztényszocialista néppárt értekezlete, ld. még Új Lap, 1918. dec. 7., Népújság, 1918. dec. 15.

⁸¹ Egyházi Közlöny, 1918. nov. 24. Giesswein nyilatkozata.

⁸² Alkotmány, 1918. nov. 27. és a következő számok 1919. márc. 21-ig A szakszervezetek központi lapja, az Igaz Szó is felsorolja az új szervezeteket és gyűléseket.

kergették a szónokokat, vagy pedig a hallgatóság hangulatát megfordítva, a tömegek faképnél hagyták a keresztényszocialista vezéreket és a szociáldemokraták mellé álltak.⁸³

2. Ellenforradalom felé (1918 dec.—1919. márc. 21.)

December második felében, — egyenlőre a nemzetgyűlési választásokra való készülődés leple alatt, — a keresztényszocialista politikai mozgalom ellenforradalmi jellege kezdett kibontakozni. A választásokat a kormány is sürgősnek tartotta,⁸⁴ de míg attól a kormányban képviselt demokratikus pártok a polgári demokrácia konszolidálását várták, a régi reakciós pártok közül egyedül továbbélő Keresztény Szociális Néppárt az elmaradott kispolgári tömegek (paraszság és katolikus városi kispolgárság) voksára számítva, ellenforradalmi fordulatot remélt.⁸⁵ Ugyanakkor a miniszterelnök a Károlyi-párt december 15-i értekezletén felvetette azt a gondolatot, hogy „nem volna-e lehetséges a tömörülés, nem volna-e helyes egy egységes polgári párt létesítése, mely egyesíti magába a várost és a falut,”⁸⁶ azaz magába foglalja a Keresztényszocialista és Kisgazda pártot is.

A Károlyi-párt december 22-i értekezletén Haller István a keresztényszocialisták, Nagyatádi Szabó István a kispagdák, Patacsi Dénes pedig a Földművespárt részéről egyetértettek a polgári egység gondolatával, de nem a radikalizálódó Károlyi, hanem a konzervatív Lovászy vezetése alatt!⁸⁷ A keresztényszocialista párt többi vezetője is december végén úgy nyilatkozott, hogy a választásokon csatlakoznak egy esetleges polgári tömörüléshez, mivel nem látták biztosítottnak, hogy a keresztényszocialista párt egyedül is felveheti a harcot a siker reményében a demokratikus és szocialista erők nyomasztó fölényével szemben.⁸⁸

A forradalom melletti „hűségnyilatkozatok” után ismét megszólaltak a keresztényszocializmus prominens képviselői, de most már az ellenforradalom erőinek tömörülését követelték. Prohászka a terror és a belső béke megbontása miatt panaszkodott, s szabadságot követelt, hogy meggyőződését mindenki szabadon hirdethesse.⁸⁹ Vass József egy közös programon alapuló azonnali „keresztény koncentrációt” sürgetett.⁹⁰ Krüger Aladár pedig az új idők követelményeivel számolva hangoztatta, hogy „tisztá keresztényszocialista alapra kell helyezkedni, és megértetni mindenkiel ebben az országban, hogy most nem

⁸³ Népszava, 1919 jan. 2. és végig a jan.—márc. számok. Pl. a sárospataki, kassai, szentendrei és csepeli gyűlésekről!

⁸⁴ Ol. Filmtár. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek (a továbbiakban: MT. jkv.), 11 594 doboz. 1919. jan. 2.

⁸⁵ Népújtság, 1918. dec. 15. Választások előtt.

⁸⁶ Népszava, 1918. dec. 17. A polgárság és eo., 1918. dec. 18. Mindenféle hírek és lásd *Hajdu Tibor*: i. m. 241. l. Nagyatádinak a kormányba való bevétele is ezt a koncepciót jelentette.

⁸⁷ *Hajdu Tibor*: i. m., 242. l. Károlyi Mihály 1919. jan. 1-én saját pártja üdvözlésekor elmondott beszédében ismét kijelentette, hogy egy konzervatív pártalakulásra „talán szükség is van”. Lásd *Károlyi Mihály*: Az új Magyarországért. Bpest, Magvető Kiad. 1968. 279. l.

⁸⁸ Alkotmány, 1918 dec. 18. Szarvasi György és Simonyi-Semadam Sándor nyilatkozata.

⁸⁹ Katolikus Szemle, 1919. /I. jan., 9. l. *Prohászka Ottokár*: Amire a forradalomnak is szüksége van.

⁹⁰ Magyar Kultúra, 1918. dec. 20. *Vass József*: Helyzet és cselekvés, 417—419. l.

kicsinyes pártérdekek, hanem világnézetek ütköznek össze.”⁹¹ Legpregnansabban Bangha Béla fogalmazta meg a keresztényszocialista mozgalom taktikáját a polgári demokratikus forradalom második szakaszára vonatkozóan: „Az a keresztényszocialista programot, amelyet az Alkotmány közölt,⁹² mindenki elfogadhatja, még aki nem is áll a néppárt talaján. A gyors csatlakozás ehhez a programhoz, legjobb út volna az annyira szükséges maradandó keresztény koncentráció felé . . . arra kérjük azokat, akik zászlónkat tartják, tegyenek félre most ők is mindent, ami elvált, . . . A katolikusok és protestánsok közt most az ellentétzésnek semmi helye. Mindkét nagy keresztény tábornak létérdeke, hogy a felfogatás és atheizmus táborával szemben együtt lépjen fel. Egyesületeink . . . készítsék fel a keresztény és keresztényen tábor a jövő sorsdöntő küzdelmeire. Gyors és erélyes cselekvéssel még mindent megnyerhetünk, anélkül mindent elveszíthetünk.”⁹³

Tulajdonképpen ezt a felhívást tekinthetjük a keresztényszocialista ellenforradalom első nyílt kihívásának! A keresztényszocialista párt (a néppárt elnevezés egyre inkább elmarad) a nyílt ellenforradalomra, lényegében az 1918 október végi Nemzetvédelmi Szövetségben testet öltött, de akkor elvetélt ellenforradalmi platformra való nyílt visszatéréssel, 1918 végétől fokozott erővel folytatta a szervezkedést.⁹⁴ Még ott is külön keresztényszocialista szervezet létesítését szorgalmazták, ahol már működött más jobboldali szervezet. A több százra tehető új keresztényszocialista szervezet összetételét egy kiragadott, de feltehetően jellemző példán jól szemlélhetjük. Az Alkotmány 1919. január 23-án — szokás szerint — felsorolja a keresztényszocialista párt új tagjait. A leggyakrabban a következők „foglalkozások” fordulnak elő: tisztviselő, gyógyszerész, író, lelkész, gróf, tanító, ügyvéd, igazgató, kereskedő, földbirtokos, kamarás, rendőr, állatorvos, fogalmazó, tanácsos, jegyző stb.⁹⁵ Munkás, agrárproletár még véletlenül sincs, kisgazdával és kisiparossal is csak elvétve találkozunk a hosszú névsorokban. Még a polgári pártokat is meglepte a Keresztény Szocialis Néppárt aktivitása. Főleg a Dunántúlon folytattak nagyarányú akciókat a választási agitáció idején, elsősorban a nemzetiségi vidékeken.⁹⁶ A parasztság és a munkásság egy része megnyerésének igényével indult szervezkedés súlypontja a falura, a vidéki kisvárosokra, a régi rendszer adminisztrációjának tagjaira, az úgynevezett „középosztályokra” helyeződött át.

A pártszervezéshez és a választási agitációhoz azonban sok pénz kellett; az egyház egyedül nem akarta vagy nem tudta fedezni a kiadásokat. Ezért a párt 1919. február 9-én felhívással fordult híveihez, hogy létesítsenek egy propaganda-alapot, s a szakszervezeti és pártbizalmi férfiak fektessenek súlyt arra, hogy ehhez az összes „elvbarát” adakozzék.⁹⁷ A választásokat közvetlenül megelőző időben, az SzDP-hez hasonlóan, a „Keresztény Szocialis Párt azzal a

⁹¹ Uo., 423. l. *Krüger Aladár*: Nincs még veszve Magyarország.

⁹² Alkotmány, 1918. nov. 24-i számában közölt programról van szó!

⁹³ Magyar Kultúra, 1918. nov. 20., 454—455. l. b. b. (*Bangha Béla*): Viharban.

⁹⁴ Alkotmány, 1918. dec. 25.-1919. márc. 15-ig terjedő számai! Ld. még Új Lap és Igaz Szó ugyanakkor!

⁹⁵ Alkotmány, 1919. jan. 23. A keresztényszocialista párt új tagjai.

⁹⁶ Magyarország, 1919. márc. 13. A Munkástanács határozata. A néppárt hagyományaira támaszkodva, a nemzetiségi autonómia követelésével elsősorban a svábok között ért el sikereket a keresztényszocialista párt.

⁹⁷ Alkotmány, 1919. febr. 9. Gyűjtsünk propagandaalapot!

kéréssel fordul pártlíveikhez, . . . fizesse be mindenki a központi pénztárba, ha nem is egy napra kerestetét, de legalább egy minimális összeget.”⁹⁸

Bár a párt ellenforradalmi akcióit elsősorban a választások köré csoportosította, nem korlátozódott csak erre a területre. 1918 december második felétől már az ellenforradalom irányába dolgozó erők között találjuk a keresztényszocialista pártot is.⁹⁹ A párt minden áron meg akarta akadályozni az egyház és az állam teljes szétválasztását, az iskolai vallásoktatás megszüntetését. S ha ez gyakorlatilag sikerült is neki, az erről szóló 1919: V. néptörvény kiadását nem tudta megakadályozni.¹⁰⁰

Főként Szmracsányinak, a volt néppártiak exponensének a pártból való kiválása után¹⁰¹ került előtérbe a felkezesi kérdések félretételével a protestánsokkal való szoros összefogás megteremtése. A Magyar Kultúra hosszú vezércikkben fejtegeti, hogy a szervezett szocialista tömegmozgalommal szembe kell szögezni a szervezett polgári „tömeg” erejét. Az ellentéteket félretéve, a közös keresztény világnézet alapjára való helyezkedés most elsőrangú gazdasági-politikai érdek, mivel a vagyontulajdonvesztés veszélyben fog. Felszólítja a protestánsokat, hogy mint ahogy a katolikusok egy része is feladta az önálló néppártot, hozzanak ők is áldozatot: lépjenek be a keresztényszocialista pártba.¹⁰² 1919. január 20-án a keresztényszocialista párt protestáns tagjai külön szervezkedő gyűlést tartottak, ahol szintén meghírdették az egységes keresztény frontot a forradalom ellen.¹⁰³ A protestánsokkal való összefogásra, a katolikus jelleg kitérésére az általános keresztény jelszó felé azért volt szükség, hogy a zömmel protestánsok vezette többi ellenforradalmi szervezettel zavartalanabb legyen a kapcsolat felvétele és az együttműködés. Másrészt így próbálták némi befolyást szerezni a protestáns vidékeken is.

Festetich gr. hadügyminiszter 1919. január 7-i ellenforradalmi próbálkozását még Pogány József vezetésével a Katonatanács csúfos kudarca juttatta,¹⁰⁴ de január 19-e már az „első ellenforradalmi vasárnap” néven szerepel a polgári demokratikus köztársaság történetében.¹⁰⁵ Az ellenforradalom, amely eddig csak a felszín alatt lappangott, most nyíltan felszínre tört. 1919. január 19-e az ellenforradalom jegyében zajlott le Budapesten. Egész nap gyűlések, tüntetések követték egymást: délelőtt a székelyek, délután a MOVE aktív tisztjeinek gyűlése, este az Ébredő Magyarok tüntetése a Gólyavárban. „Megjelent a haza nevével visszaélő sovinizmus, az emberek butaságára támaszkodó antiszemitizmus,

⁹⁸ Uo., 1919. márc. 14. Pártügyek.

⁹⁹ *Kozma Miklós*: Az összeomlás, Bpest, Athenaeum ny. 1933. 69. l.

¹⁰⁰ Népszava, 1919. jan. 17. Az 1919: V. néptörvényt a vallás és a közoktatás szétválasztásáról 1919. jan. 21-én adták ki.

¹⁰¹ Alkotmány, 1919. jan. 7. Az érsekújvári határozat a keresztényszocialista pártban. Szmracsányi György, a párt eddigi elnöke, egyben pozsonyi főispán, az Észak-Nyugat-Magyarországi Honvédelmi Bizottmány nevű ellenforradalmi, sovinszta szervezet elnöke lett, s ezért kérte felmentését az elnöki tisztség alól, illetve lépett ki a pártból.

¹⁰² Magyar Kultúra, 1919. jan. 20., 4–6. l. *íj. Gondai Béla*: A keresztény szociális párt és a protestánsok.

¹⁰³ Alkotmány, 1919. jan. 21. Protestánsok a keresztényszocialista pártban.

¹⁰⁴ Népszava, 1919. jan. 11. A Munkástanács ülése, Pogány felszólalása. Festetich ellenforradalmár tisztekre támaszkodva, 7-én puccsal le akarta fegyverezni a forradalmi egységeket, és szét akarta kergetni a Katonatanácsot. Pogány, Landler és az SzDP-baloldal erőyes fellépést követelt a kormánytól az ellenforradalom ellen.

¹⁰⁵ Uo., 1919. jan. 21. Ellenforradalom. Az Ébredő Magyarok Egyesülete 1919. jan 11-én, a Magyar Országos Véderő Egylet 1919. jan. 31-én alakult meg.

a Krisztus nevével visszaélő klerikalizmus” — írta a Népszava.¹⁰⁶ Leghangosabbak az Ébredők voltak. Az egyesület megszervezésében vezető szerepe volt Bangha Bélának s az egyetemi diákok keresztényszocialista „szabadszervezetének,” amely tulajdonképpen a Katona-Vermes frakcióhoz tartozott.¹⁰⁷ Januárban megjelent Prohászka Ottokár „Kultúra és terror” című írása,¹⁰⁸ amely az ellenforradalmi szervezkedések ideológiai kézikönyvéül szolgált.

A szocialista-kommunista tömegek azonban a kormány mozdulatlansága ellenére sem nézték tétlenül az ellenforradalom erősödését. Az ÉME január 26-i gyűlését a Gólyavárban a 32-ik gyalogezred forradalmi katonái szétkergették, s hitet tettek a forradalom mellett, amelyet tisztjeikkel szemben is készek voltak megvédeni.¹⁰⁹

Az ellenforradalom következő nevezetes állomása a február 3-i székesfehérvári megyegyűlés volt. A gyűlésen többek között 22 gróf, — élükön Károlyi József főispánnal, több vezető keresztényszocialista politikus, mint Prohászka Ottokár és Grieger Miklós sóskuti plébános (Fejér m.) — vett részt, és bizalmatlanságot szavazott a kormánynak. A nyílt ellenforradalmi megmozdulás előkészítésében nagy szerepe volt a Prohászka által inspirált fejérmegyei Papi Tanácsnak, amely a valláserkölsi alap, a hitoktatás és a felekezeti iskolák megvédésének jelszavával folytatta agitációját.¹¹⁰ A válságot a kormány három tagú direktórium kinevezésével oldotta meg. A papság és a keresztényszocialisták aktív közreműködése ellenére Vass János vallásügyi miniszter kijelentette, hogy az esetből kifolyólag nem tart „semmi néven nevezhető lépést szükségesnek” Prohászkaék ellen, bár azok kihívóan támadták a kormány valláspolitikáját.¹¹¹

A közigazgatási apparátus ellenforradalmi mozgalmának következő láncszeme a február 6-i gyöngyösi városi közgyűlés volt, amely Bozsik Pál keresztényszocialista plébános vezetésével szintén bizalmatlansági indítványt tett a fennálló kormány ellen, s nyíltan hangoztatta ellenforradalmi szándékait.¹¹² A gyöngyösi ellenforradalmárok felbujtója Szmrecsányi Lajos egri érsek volt, aki a Heves megyében különösen erős katolikus papságot ellenforradalmi irányba befolyásolta.¹¹³ A Minisztertanács az esetből kifolyólag — a gyöngyösi forradalmi tömegek tüntetésének hatására — eljárást indított a plébános ellen, de az ellenforradalom elleni akciókat a baloldal, azaz a kommunista mozgalom elleni fellépéssel kötötte össze.¹¹⁴ Az ellenforradalom lehangosabb képviselői

¹⁰⁶ Uo.

¹⁰⁷ Uo., 1919. jan. 14. Ébredő Magyarok Egyesülete. A lap szerintünk eltúlozza a ker. szoc. szerepét az ébredők között. Bangha szerepéről lásd A klerikális reakció a Horthy-fasizmus támasza, 16. l.

¹⁰⁸ Prohászka Ottokár: Kultúra és terror. Bpest, 1919. (Recenzálja a Népszava, 1919. jan. 24-i száma!)

¹⁰⁹ Juhász Nagy Sándor: i. m., 432. l.

¹¹⁰ Népszava, 1919. febr. 4. Letörni . . . , és Juhász Nagy Sándor: i. m., 433. l.

¹¹¹ Magyarország, 1919. febr. 5. Elválasztják az egyházat az államtól.

¹¹² Juhász Nagy Sándor: i. m., 433. l.

¹¹³ Magyarország, 1919. febr. 8. A néphadsereg szembeszáll az ellenforradalommal. Eger és Gyöngyös vidéke 1918—19 fődolóján már erős klerikális, egyházi befolyás alatt állt.

¹¹⁴ ÖL. Filmtár MT. jkv., 11 595. doboz, 1919. febr. 18. Ez az ülés tárgyalta az ellenforradalom elleni fellépés problémáját. Bozsik ellen izgatás címén vizsgálatot indítottak. Az igazságügyi miniszter kijelentette, hogy a polgári pártok nem mernek egy időben akciót indítani a kommunisták ellen is. „Ha a szociáldemokrata párt elérkezettnek látja az időt a kommunisták letörésére, a kezdeményezésnek tőle kell kiindulnia . . . azonban bal felé csak úgy lehet eljárni, ha az egyidejűleg jobb felé is megtörténik.”

elleni vizsgálat, bár többnyire semmiféle szankció sem követte őket,¹¹⁵ nagy felhárdulást váltott ki a keresztényszocialista sajtóban. A párt február 12-én gr. Zichy Aladár elnökletével tartott értekezletén foglalkozott az eseményekkel, és határozottan tiltakozott a házkutatások és korlátozások ellen, s elismételve a már ismert demagóg szövegeket, visszautasította az ellenforradalmiság „vadját”.¹¹⁶

A tömegek azonban másként vélekedtek. A népharag spontán kitörését jelezte az Apostol nyomda feldúlása, ahol a klerikális sajtótermékek készültek.¹¹⁷ Ugyanakkor a másik „keresztény” nyomda, a Stephaneum dolgozói és alkalmazottai felszólították az itt készülő sajtótermékek íróit és szerkesztőit, hogy tartózkodjanak az ellenforradalmi propagandától, a szocialista munkások elleni rágalmaktól és kirohanásoktól, mert ellenkező esetben az ilyen írások kinyomását megakadályozzák.¹¹⁸

1919 február derekán az ellenforradalmi szervezkedés új állomását jelentette a „Nemzeti Egyesülés” néven, Bethlen István gróf vezetésével létrejött pártalakulás.¹¹⁹ Bethlen pártalakítási kísérlete azt célozta, hogy az 1918 novemberében megszűnt munkapárti, alkotmánypárti és Apponyi-féle konzervatív függetlenségi politikusokat, tehát az uralkodó osztályokat tömörítse egységes, ellenforradalmi pártba. A kormány eddig eredménytelenül próbálkozott az ellenforradalom elleni fellépésekkel. A február 20-i minisztertanácson Nagy Vince belügyminiszter megállapította, hogy „a kormány tétlenül nézi a jobb- és baloldali ellenforradalmat. (Baloldali ellenforradalom a polgári pártok és az SzDP-jobboldal szóhasználatában a kommunista mozgalmat jelentette! — G. J.) Belügyminiszter úr indítványozza, hogy a jobboldali ellenforradalom letörésével egyidőben, szigorúan lépjenek fel a kommunista vezérek ellen is.”¹²⁰ A kormánynak kapóra jött a Népszava elleni kommunista tüntetés, illetve az ott történt fegyveres provokáció. Ennek ürügyén azonnal letartóztatták a KMP elérhető vezetőit. A keresztényszocialisták különösen örültek a szocialista munkásmozgalom belső harcának, s most még inkább a kormány erőyes fellépésének. De az is világossá vált előttük, hogy ellenforradalmi céljaik eléréséhez nem a szociáldemokraták, hanem a kommunisták ellen kell az ösztüzet irányítani.¹²¹ A jobbfelől csapást a MOVE február 22-i feloszlatása, valamint gr. Mikes János szombathelyi püspök, Szurnay és Szerényi volt munkapárti politikusok, — az ellenforradalom prominens képviselőinek — az internálása jelentette.¹²²

¹¹⁵ Uo., 1919. febr. 14-i ülés. Népszava, 1919. febr. 9. „Leleplezett ellenforradalmi akció”, Magyarország. 1919. febr. 8. „Házkutatás . . .”, *Juhász Nagy Sándor*: i. m., 434. l. Házkutatást tartottak többek között a Keresztényszocialista Párt központjában, a „Keresztény Szocializmus” (Katona—Vermes csoport lapja) szerkesztőségében, 1919. febr. 7-én. A Minisztertanács megtagadta 1919. febr. 14-én Ernszt Sándor prelátnak Rómába szóló útlevelekérelmét is.

¹¹⁶ Alkotmány, 1919. febr. 13. „A Keresztény Szocialista Párt határozata” a 12-i ülésen!

¹¹⁷ Új Lap, 1919. febr. 19. Feldúlták az Apostol nyomdát.

¹¹⁸ Népszava, 1919. febr. 26. Az oktalan rombolás és az ellenforradalmi sajtó ellen. Ismerteti a Stephaneum dolgozóinak febr. 21-i határozatát.

¹¹⁹ A „Nemzeti Egyesülés” pártja megalakulásáról az Alkotmány a Magyar Kurirra hivatkozva már 1919. febr. 15-én hírt adott. („Új politikai párt”) Lásd: Népszava, 1919. febr. 20., *Juhász Nagy Sándor*: i. m., 434-435 l., *Lábay Gyula*: Az ellenforradalom története. Az októberi forradalomtól a kommün bukásáig, 99. l. Bpest. 1922, *Kozma Miklós*: i. m., 128. l. A párt fő programpontja a Károlyi-rendszer megdöntése volt.

¹²⁰ OL. Filmtár MT. jkv., 11. 595 doboz, 1919. febr. 20.

¹²¹ Alkotmány, 1919. febr. 22. A mai nap jelentősége, Új Lap, 1919. febr. 22. Levették a kommunista ellenforradalmat.

¹²² Népszava, 1919. febr. 22. Hírek, Magyarország. 1919. febr. 15. Házkutatás a MOVE helyiségében, *Juhász Nagy Sándor*: i. m. 434. l. A MOVE helyiségeit lepecsételték, a vagyonukat zár alá vették.

1919 február derekán különösen veszélyes ellenforradalmi szervezkedés indult a Dunántúlon. Tanárok, tisztek vezetésével Sopronban megalakították a „Dunántúli Polgárszövetséget”, amely „a kettős kereszt nevében”, „keresztény nemzeti alapon” álló programmal fordult a Dunántúl katolikus polgári-kispolgári lakosságához. Gyűléseket tartottak Csornán, Kapuváron, Csurgón és Csepregen. A Belügyminisztérium szervei a mozgalom néhány vezetőjét letartóztatták.¹²³

Az egyoldalúság elkerülése végett meg kell jegyeznünk, hogy a klérus és a papság nagy részének egyértelműen ellenforradalmi magatartása nem jelentette azt, hogy az egész papság az ellenforradalom szolgálatában állt. A Papi Tanács szembefordult a főpapság ellenforradalmi tevékenységével és támogatta a forradalmat, de kereste az együttműködést a keresztényszocialista párt „radikális” elemeivel, mint például Giessweinnel és Hallerral is.¹²⁴ Egyes papok haladó állásfoglalása és a Papi Tanács működése a klérus élehangú és érélyes fellépését váltotta ki. A püspökkari konferencia, Rott Nándor veszprémi püspök javaslatára, szigorúan utasította az egyes püspököket, hogy saját papjaikat fegyelmezzék meg, s egyben el is határolta magát a Tanács radikális vezetőitől.¹²⁵

A keresztényszocialista politika súlypontja márciusban ismét a választásokra helyeződött. A kormány 1919. április 13-ára tűzte ki a nemzetgyűlési választásokat.¹²⁶ A keresztényszocialista párt azonnal érélyes választási harcra szólította fel tagjait: „A mai naptól fogva, amelyen megtudtuk, hogy a nemzet választani fog, minden más gondot félre kell tenni, azt az egyetlen tartani szem előtt, hogy mindenki a szavazatával szolgálja Istenét, hazáját, házat. Szervezkedni, . . . és nem félni semmitől és senkitől.”¹²⁷ Tehát a keresztényszocialisták az „Isten-haza-ház” jelszavával indultak a választási küzdelembe, s a vagyonsbiztonság, a magántulajdon megvédeése volt az a közös pont, amelyen találkoztak a többi jobboldali polgári párttal. Március 9-én már közzé is tették az ellenforradalmi választási blokk megalakulását: „a függetlenségi és negyvennyolcas párt, a keresztényszocialista párt, a földműves párt, a polgári párt közös lajstromon együttesen fognak jelölteket állítani az egyes kerületekben.”¹²⁸ Az 1919. április 13-ra kiírt nemzetgyűlési választásokra való készülődés közepette Károlyiék kísérletet tettek a keresztényszocialista párt egységének megbontására, illetve egy részének megnyerésére is. „Vass János, mint vallásügyi miniszter tárgyalásokat folytatott a papi tanáccsal, . . . továbbá a keresztényszociálisok demokratikus és szociálisan gondolkodó szárnyával: Giesswein Sándorral, Turi Bélával, Vass Józseffel, Ernst Sándorral . . . és Zboray Miklóssal. Ezek valamennyien kifejezték azt a készségüket, hogy a kisgazdákkal és a Károlyi-párttal együtt

¹²³ Magyarország, 1919. febr. 15. Letartóztatás és újabb házkutatások a dunántúli ellenforradalom ügyében.

¹²⁴ Alkotmány, 1919. febr. 25. A Papi Tanács a Keresztény Szocialista Pártnban (febr. 24-i látogatás, Haller tárgyal Bejtőd Tiborccal, Szomor Bélával, és Perlaky Lajossal. Népszava, 1919. febr. 15.)

¹²⁵ OL. Ppki jkv., 1919. jan. 28., 5—6. l. Magyarország, 1919. febr. 12.

¹²⁶ OL. Filmtár. MT. jkv. 11. 595. doboz, 1919. márc. 17.

¹²⁷ Alkotmány, 1919. márc. 2. Választások előtt.

¹²⁸ Uo., 1919. márc. 9. A polgári pártok kooperációja. Ld. még Népszava, 1919. márc. 8. Fekete blokk, uo., 1919. márc. 18. A nagytöke keresztény szociális pártja, *Juhász Nagy Sándor*: i. m., 431. l. A Polgárszövetségbe tömörült pártok: A függetlenségi párt Lovász-féle mérsékelt szárnya, Heinrich Magyar Polgári Pártja, Sokorópátkai Szabó Földműves Pártja és a Keresztény Szociális Néppárt. A Bethlen-féle párt emberei főként a két utóbbihoz csatlakoztak a választások idejére!

fognak működni” — írja Károlyi emlékirataiban.¹²⁹ 1919. március 18-án a budapesti nunciatura felállítására kérdésében Károlyi olyan taktikát akart alkalmazni, amelynek eredményeként „kettészakadna a keresztényszocialista párt, és a radikális frakció a kormány mellé állna”.¹³⁰ Károlyi tehát különböző engedményekkel akarta biztosítani a kormány számára a keresztényszocialista pártban levő demokratikus elemek jóindulatát.

Egy esetleges nemzetgyűlési választáson azonban az egészében véve ellenforradalmi keresztényszocialista párt komoly veszélyt jelentett volna a polgári demokráciára; sőt, egyes vidékeken az ellenforradalom „békés” hatalomra kerülésének a potenciális lehetősége is fennállt. 1919 márciusra a párt főleg Vas, Zala, Sopron, Moson és Veszprém vármegyékben épült ki.¹³¹ Egyik szombathelyi keresztényszocialista gyűlésen Lingauer Albin kijelentette, hogy a keresztényszocializmus a választásokon el fogja söpörni a Berinkey-kormányt. Vas vármegyei relációban ezt nem tekinthetjük alaptalan fenyegetésnek, hisz 1919 elejétől március 21-ig 120 községben alakult meg a keresztényszocialista pártszervezet.¹³² A Fejér vármegyei főispán jelentése szerint itt is a „keresztényszocialista alapon szervezett földműves és kisbirtokos elemek túlsúlyára kellene számítani”, s ezért javasolja a választások elhalasztását.¹³³ Ezzel a viszonylag nagyarányú keresztényszocialista szervezkedéssel szemben 1919. március 21-én a KMP taglétszáma kb. 30.000, az SzDP-é pedig 700.000 fő volt, s a Dunántúl egyes részeitől eltekintve, az ipari centrumokban, a fővárosban és a Tiszántúlon biztosította a forradalmi erők fölényét.¹³⁴

A Keresztényszociális Néppárt utolsó pártértekezletén, 1919. március 19-én még erőlyesen követelte a választási szabadságot az ellenforradalmi pártok számára is.¹³⁵ A magyar történelem menete azonban — átmenetileg — a keresztényszocialista politikusok vágyaival és törekvéseivel teljesen ellenkező irányú fordulatot vett. Ennek a békés szocialista forradalomnak a bekövetkeztében a kommunisták mellett nagy szerepe volt az SzDP-baloldalnak és a szocialista tömegeknek is. Az ellenforradalmi mozgalmak ellen a forradalmi baloldal mindig erőlyes fellépést sürgetett, főként Pogány József a Katonatanács élén, valamint Landler Jenő és csoportja a Munkástanács ülésén.¹³⁶ Pogány beszédeiben erősen kihangsúlyozta az ellenforradalmi veszély nagyságát. Támadta a főpompokat, a keresztényszocialistákat, a MOVE-t, az Ébredőket, a székelyeket és az irredentát. Felhívta a figyelmet arra, hogy „minden kastélyban, és minden uradalomban, és minden paplakban fegyveres zsoldosokat gyűjtenek össze és velük szervezik az ellenforradalmat. . . Az ellenforradalom, úgy látszik, elérkezettnek látja az időt arra, hogy offenzívába menjen át — jelentette ki február

¹²⁹ Károlyi Mihály: i. m., 512. l.

¹³⁰ Uo., 301. l.

¹³¹ Hajdu Tibor: i. m., 309. l.

¹³² Szombathelyi ÁL. főisp. biz. 35/1919, *Szemere Vera*: Az agrárkérdés 1918—19-ben, 81. l., és lásd Hajdu Tibor: i. m., 332. l.

¹³³ Székesfehérvári ÁL. főisp. 1919-4., 1919. febr. 24-i jelentés.

¹³⁴ Kirschner Béla: A „szakszervezeti kormány” hat napja 1919. Bpest, Kossuth. 1968. 8. l.

¹³⁵ Új Lap, 1919. márc. 20. A Keresztényszociális Párt a választási szabadságért.

¹³⁶ PÍ. Arch. 607. fond 5/1. ő. e. A Budapesti Munkástanács 1919. jan. 8-i ülésének gyorsírói jegyzőkönyve; uo., 607. fond. 1. ő. e. A Budapesti Munkástanács 1919. febr. 17.—márc. 21-i üléseinek gyorsírói jegyzőkönyvei (részletek); uo., 658. fond 1/1919/1. A MSzDP 1919. febr. 9-i rendkívüli kongresszusa. Részletek a gyorsírói jkv.-ből.

7-én. — Az a veszély fenyegeti a forradalmat — folytatta —, hogy a klerikálisok sovíniszta és kapitalista agitációjának sikerül a birtokos parasztság egy részét megszervezni. Ezzel az agitációval szemben a kormány engedékeny, nem veszi elég komolyan a veszedelmet.”¹³⁷

A pártpolitikai szinten való harc mellett a szocialista munkások is gyakran összeütköztek a keresztényszocialista mozgalommal. Ezek az összecsapások rendre a szocialista munkások győzelmeivel végződtek, az agitációs gyűlések megzavarásától egészen a fegyveres összetűzéseikig.¹³⁸ Végeredményben a tömegek közti keresztényszocialista szervezkedésnek a forradalmi tömegek által széles skálán mozgó megakadályozása és ellenállása is elősegítette és lehetővé tette a szocialista forradalom 1919. március 21-i békés győzelmét, az ellenforradalom erőinek lehetetlenné tételével.

3. Az „újjászervezett” keresztényszocialisták

Hamis képet festenénk a keresztényszocialista politikai mozgalomról, ha azt valami egységes, homogén pártként fognánk fel. Már az eddigiekben is felhívtuk a figyelmet a Giesswein-féle irányzat pozitív, demokratikus, de felemás vonásaira. Az alábbiakban a radikálisnak, intranzigensnek vagy újjászervezettnek nevezett keresztényszocialista irányzattal kívánunk részletesebben foglalkozni.¹³⁹

A forradalom előtti napokban az Újjászervezett Keresztény Szocialisták Országos Szövetsége is támogatta a Hadik-kormányt és belépett a Nemzetvédelmi Szövetségbe. Ugyanakkor november 1-i értekezletén a Szövetség vezetősége is kimondta a Nemzeti Tanácshoz való csatlakozását, sőt előzőleg már október 27-én egyik legerősebb szervezetük, a kecskeméti, „Keresztény Forradalmi Tanácsot” alakított.¹⁴⁰ Ezekben az akciókban tehát nem tértek el a keresztényszocialista politika fő irányától. De az „újjászervezettek” részben erősebben szálltak szembe a szocialista, majd a kommunista mozgalommal, a forradalommal; másrészt a forradalmi eseményeket fel akarták használni a konzervatív néppárti és a magatehetetlen giessweini keresztényszocialista vonalvezetés ellen. Már a forradalom első napjaiban hangoztatták, hogy a néppárt nem possibilities a tömegek, s főként a munkásosztály előtt. „Nagynevű” képviselőinek fogalmuk sincs a munkásosztály nyomoráról, s a felekezeticskedés átka nyomja őket, — ami tényleg igaz. Ezekkel szemben, az eddig is „ellenzéki”, radikális, fiatal keresztény-

¹³⁷ Magyarország, 1919. febr. 12. A néphadsereg szembeszáll az ellenforradalommal (Pogány beszéde a Katonatanács ülésén).

¹³⁸ Pl. Népszava, 1919. febr. 12. Bangháék futása Főton, uo., 1919. márc. 19. A pápai katonatanács az ellenforradalmi reakció ellen. Az előbbi egy szervezkedő gyűlés megakadályozásáról, az utóbbi több halálos áldozatot követelő fegyveres összecsapásról tudósít.

¹³⁹ A Katona—Vermes csoport 1917 nyarán vált ki a Keresztény Szociális Szövetségből és az Országos Keresztény-Szocialista Pártból, mert ellenezte a fúziós tárgyalásokat a Néppárttal. Kezdetben Keresztényszocialista Szabadszervezeteknek, majd Újjászervezett Keresztényszocialista Szövetségnek, 1918 dec.-től Magyarországi Keresztényszocialista Pártnak nevezett frakcióról van szó. Helytelen tehát a „Keresztény Szocializmus” című lap köré csoportosult Katona—Vermes féle „Újjászervezetteket” azonosítani a keresztényszocialista mozgalommal. A distingválás hiánya jellemző általában a kérdéssel foglalkozó irodalomra.

¹⁴⁰ Keresztény Szocializmus, 1918. nov. 3., Új Lap, 1918. nov. 3., Keresztény Szocializmus, 1918. nov. 24. Csatlakozásunk a Nemzeti Tanácshoz uo. a kecskeméti esetről! (vezetője Pulius István).

szocialistáknak most jött el tényleg az ideje, mivel — állítólag — nem kompromittálták magukat a múlt bűneivel.¹⁴¹

A forradalom és elsősorban a tüntető tömegek azonban november 24-ig megakadályozták a Katona Imre szerkesztő, Vermes Gyula katolikus pap és Bergendy Szilveszter „író” által vezetett „radikális” csoport működését, és lapjuknak, az uszító hangvételű Keresztény Szocializmusnak a megjelenését is.¹⁴² Az „újjászervezettek”, bár őket érte a legerősebb támadás, mégis a leg hamarabb találtak magukra. November 24-én már nyíltan támadják a forradalmat: „A forradalom . . . néhány pillanat alatt romba döntötte társadalmunknak, normális életviszonyainknak hosszú évszázadok munkájával kiépített kereteit . . . Ocsudjunk fel első kábultságunkból, s nézzünk szét a körülöttünk alakuló új világban, nézzünk szemébe az elénk állott új helyzetnek, s felszínre vetődött új problémáknak.”¹⁴³ Már ekkor „vészharangot kongatnak” a bolsevikok ellen, s még a köztársaságot is elfogadják, ha az biztosítja a belső rendet, a területi integritást, — amit nem történelmi, hanem faji alapon magyaráznak, — s a polgárság gazdasági-politikai érdekeit. Mindennek súlyt is kívántak adni, egy csak az ő propagandájukat szolgáló „Keresztény Szocialista Sajtóvállalat” alakításával, ami a többi keresztényszocialista és katolikus lap, valamint a KSV szervezőinek ellenállása miatt megbukott.¹⁴⁴

A csoport szervezeti továbbfejlődését — és a politikai különállás dokumentálását jelentette a Magyarországi Radikális Keresztényszocialista Párt megalakítása 1918. december 15-én.¹⁴⁵ A párt, előzetes programtervezetét összefoglalva,¹⁴⁶ programnyilatkozatában hangsúlyozta, hogy ők a kisemberek egyetlen, igaz, becsületes pártja kívánnak lenni. „Ki kell göngyölnünk tehát a zászlót, a magyarországi keresztényszocialista párt zászlaját, amelyre tisztán, meghamisíthatatlanul van az eszme felírva. Pártunk . . . a régi rendszernek mindenkor engesztelhetetlen ellensége, a gyökeres rendszerváltozásnak elnémithatatlan sürgetője, a feudális és bankáruralomnak, a kapitalisták embernyúzó cselekedeteinek legkeményebb ostromozója, az alsóbb néposztály jogainak, érdekeinek legbátrabb szószólója volt; alulról, kisemberek öntudatán épült, . . . áldozatkészségéből élt . . . Testvérek! Rövid pár hét sorsdöntő választások elé állítja a magyar nemzetet . . . Az idő rövid, gyorsan szervezkedjetek!”¹⁴⁷

Mindez jól érzékelteti a párt hangvételét és azt a fogást, hogy a főpapi-főuri támogatást letagadva, a „kisember” független pártjaként lépjenek fel, holott ők is segélykérelmekkel ostromolják a püspöki kart.¹⁴⁸ A radikális, intranzigens irányú párt viszont tényleg harcban állt még október 31-e után is a néppártiakkal. A pártalakuláskor is arról panaszkodnak, hogy egyes klikkek „még a mai napig is Saulként üldözik” az újjászervezetteket, s a szociáldemokraták elvtársiasságát hozzák fel példaként a testvérharc ellen.¹⁴⁹ A csoport a forradalom alatt is a radikális szociális és politikai demagógia érdekében helyezkedett szembe

¹⁴¹ Keresztény Szocializmus, 1918. nov. 3. *Bergendy Szilveszter*: Mienk a jövő.

¹⁴² Uo., 1918. nov. 24. *Katona Imre*: A Keresztény Szocializmus válságos napjai.

¹⁴³ Uo., *Leander*: Új világ felé (vezércikk).

¹⁴⁴ Uo., és 1918. dec. 1.

¹⁴⁵ A párt hivatalos lapja, a Keresztény Szocializmus irányítói az eddigiek maradtak. Az agitációban jelentősebb még Boldog Gyuláné.

¹⁴⁶ Az Újjászervezett Keresztényszocialista Párt programja. Tervezet. Bpest. 1918. Ker. szoc. könyvtár. 2. (Recenzió: Magyar Kultúra, 1918. okt. 5.)

¹⁴⁷ Keresztény Szocializmus, 1918. dec. 15. Keresztényszocialisták! . . .

¹⁴⁸ OL. Ppki jkv., 1918. okt. 26.

¹⁴⁹ Keresztény Szocializmus, 1918. dec. 15. A mi sajtónk, Tanulhatunk elvtársiasságot a szociáldemokratáktól.

a néppárt konzervativizmusával és Giessweinék óvatos taktikázásával is. Legközelebb a Bangha Béla körül csoportosuló, jezsuiták vezette „harcos” katolikusokhoz álltak. A szakításban a taktikai különbségeken túl a személyi ellentétek is közrejátszottak: a régi néppárti vezetők mellett, sőt ellennére, a „fiatalok” is helyet kértek a nap alatt.¹⁵⁰ A püspöki kar is foglalkozott 1918 őszén a szakadás megszüntetésével, de a győri püspök közvetítő kísérlete eredménytelen maradt.¹⁵¹ Az intranzigens politika miatt nemcsak a néppártiakkal kerültek szembe, hanem Giessweinrel is. A pacifizmust, az annexió nélküli békét, a népek szövetségét, — amelyek Giesswein alapelvei voltak, — a történelmi Magyarország sírásóinak tartják, s a fajgyűlölet, a sovinizmus alapján, a „zsidó” hadigazdagokat támadva követelik az integer Magyarországot.

Az elvakult fajgyűlölet is egyik választó volt köztük és a keresztényszocialista mozgalom mérsékeltebb szárnya között. A zsidó fajt államnak tekintik az államban, s Palesztinába való kitelepítésüket hangoztatják.¹⁵² Antiszemitizmusuknál csak kommunista-ellenességük erősebb. A kommunista veszélyről, a vörös rémről cikkeznek, hogy megrémítsék a kispolgárt, és primitív rágalmaik között a kommunista nőközösség még az enyhébbek közé tartozott.¹⁵³ A szocialista forradalommal szemben a nemzeti-polgári összefogást sürgetik, a munkásság és a polgárság nemzeti érdekezését hirdetik, a szocialista forradalmat a zsidók és a politikai kalandorok mesterkedésének állítják be.¹⁵⁴

A párt alakulásával egyidőben — a fenti jelszavakkal, — nagy lendülettel kezdtek meg az agitációt az ellenforradalom érdekében, a választások ürügyén, vagy akár anélkül, s ezt széleskörű szervezkedéssel támasztották alá. Még 1918. december 15-én egy 24 tagú szervező bizottságot alakítottak, amelynek a szervezkedés országos méretében való bonyolítása volt a feladata. Az „induló” taglétszámot 2000 főnek mondják. A szervezkedést a régi keresztényszocialista központokban is szorgalmazzák, és a Giesswein-féle szervezetek egy részét sikerült is átvinni saját táborukba.¹⁵⁵

A nagyarányú szervezkedéshez gazdag, — s világos, hogy a párt erőforrásain túlmutató — propaganda anyag állt a párt rendelkezésére. Elsősorban is az 1919 januárjában megjelent, és február 9-én a pártvezetőség által is véglegesített program, amely tulajdonképpen a fent elmondott elvek módszeres, programatikus megfogalmazása volt, a demagóg szociális-politikai követelések pregnáns gyűjteménye, amely csak taktikai és hangvételi eltéréseket mutatott a keresztényszociális néppárt programjához képest.¹⁵⁶ A másik, a forradalom

¹⁵⁰ Lásd a Keresztény Szocializmus 1917—18-as számait!

¹⁵¹ OL. Ppki jkv. 1918. nov. 20. Az 1918. okt. 26-i értekezlet kérte fel Fester Antal győri püspököt, hogy „a kétféle irányú keresztényszocialisták vezéreit kibékítse” (OL. Ppki. jkv. 1918. okt. 26.).

¹⁵² Keresztény Szocializmus, 1918. dec. 15. *Leander*: Mégezett jelszavak és Faj-e vagy felekezet?

¹⁵³ Uo., 1918. dec. 29. *Bergendy Szilveszter*: Még ma, uo., 1919. febr. 9. A vörös rém (vezércikkek).

¹⁵⁴ Uo., 1918. dec. 29. *Leander*: Polgárok! Munkások!

¹⁵⁵ Uo., 1918. dec. 15. Kecskeméti szervezkedéseink. Szónokok Katona, Bergendy és Boldog Gyuláné voltak. A szervezkedésre: uo., 1919. jan. 5. *Angyal Géza*: Szervezkedjünk. febr. 5. A félegyházi győzelem, febr. 16. Mozgalmunk köréből, márc. 9. Keresztényszocialisták! Agitáljatok!. Itt: a sóskuti (vez. Grieger Miklós) és jánoshalmi Giesswein-féle szervezetek csatlakozásáról! márc. 16. Mozgalmi hírek.

¹⁵⁶ Magyarországi Keresztényszocialista Párt programja. 1919 febr. Közli *Erdélyi Jenő*: Mit akarnak? Az összes politikai pártok programja és szervezete, Bpest. 1919. 24—25. l., Keresztény Szocializmus, 1919. febr. 9. A pártvezetőség legutóbbi ülése.

továbbfejlődésének megakadályozását középpontba állító röpirat Bergendy Szilveszter „Keresztény forradalom” című „műve” volt.¹⁵⁷ A párt a választások előestéjén szívesen operált a „keresztény kommunizmus”, a „katolikus forradalom” terminusokkal, hogy radikálisabbnak tűnjék a tömegek előtt, a régi „letűnt politikai akarnokoknál”, s így könnyebben megtéveszthesse a főként falusi, elmaradottabb tömegeket. Választási agitációjuknak középpontjába került a kisember jogainak védelme, egy „új, demokratikus, nacionalista Magyarország” megteremtése.¹⁵⁸

Demagógiájukban a szélső határig elmentek, s a szocialista forradalom előestéjén kijelentik, hogy a „Magyarországi Keresztényszocialista Párt programja . . . ugyanazon gazdasági és politikai követeléseket foglalja magában, amelyeket a szociáldemokrata párt is hirdet. A cél azonos . . . Egy pont van, amiben lényegesen különbözünk tőlük. Ez pedig mindjárt a legelső, amely kimondja, hogy keresztény és nemzeti alapon állunk. »Szocialisták vagyunk, de Istenünket és hazánkat meg nem tagadjuk.« Az Isten és a Haza védelme az egyetlen pont, ami miatt nem vagyunk szociáldemokraták.”¹⁵⁹ A keresztényszocializmusnak tehát, hogy végleg esődbe ne kerüljön, át kellett venni a szocialista követelések nagy részét, természetesen azt forradalmi tartalmától megfosztva.

Ha meg akarjuk jelölni az „újjászervezettek” helyét az ellenforradalmi mozgalmakban és szervezetek között, akkor elsősorban az Ébredő Magyarokkal való szoros kapcsolatukat kell kiemelni. Az Ébredők egyik bázisát a párthoz tartozó egyetemi „szabadszervezet” képezte. Emellett összekötő volt a két alakulás között Bangha és Vermes Gyula személye is, akik mindkét szervezet irányításában, — a háttérben maradván, — részt vettek.¹⁶⁰ A keresztényszocialisták és a fegyveres ellenforradalom szervei között a fegyverbarátság már 1918 végén, 1919 elején létrejött. Ha a többi keresztényszocialista lap nem is merte olyan melegen üdvözölni az akcióba lépő Ébredőket, mint a Katona-Vermes csoport, de azzal a többiek is messzemenően egyetértettek. „Nem tudjuk, kik vagytok, mi fán termettetek, — írja a Keresztény Szocializmus, — de fellépéstekből látjuk, hogy — magyarok vagytok. Testvéreink . . . , paraziták (zsidók — G. J.) nagy serege rezzent össze ijedt félelemmel, amikor láncaitokat megcsörrentették. Akarat, elszántság, rettenthetetlen bátorság sugárzott belőletek. Sokaknak, nekünk is imponáltak . . . Hiszen benneteket is ugyanaz az érzés hevít, ti is azt akarjátok, amit mi akarunk . . . Milliók együttérzésével, meleg kézszorítással köszöntünk tehát benneteket.”¹⁶¹

A baráti kézfogásra — a taktikai nézeteltérések mellett — lényegében azonos elvek alapján, azonos cél érdekében kerülhetett sor: a „keresztény nemzeti” alapról való harc a forradalom továbbfejlesztése ellen, a kapitalista társadalmi rend biztosításáért s egy ellenforradalmi fordulat „törvényes” vagy akár fegyveres úton történő véghezviteléért. S ha nyíltan még nem is, de burkolt formában már 1919 elején, amikor Horthy Miklós még nyugodtan „hallgatta a fű növést” Kenderesen, a keresztényszocialista mozgalom egy erőskezü, ellen-

¹⁵⁷ Bergendy Szilveszter: Keresztény forradalom. Bpest. 1919. (Recenzió: Keresztény Szocializmus, 1919. febr. 2.)

¹⁵⁸ Keresztény Szocializmus, 1919. márc. 2. Katolikus forradalom, uo., 1919. márc. 16. Mi és a forradalmi pártok (vezércikkek).

¹⁵⁹ Uo., 1919. márc. 16. Nem engedünk a 21-ből.

¹⁶⁰ Lásd a 107-es jegyzetet!

¹⁶¹ Keresztény Szocializmus, 1919. febr. 2. Leander: Az „Ébredő Magyarok”-hoz.

forradalmi katonai diktátor fellépésében látja a kibontakozás — rájuk nézve kedvező — lehetőségét: „Csak jönné már valaki, egy próféta, egy messiás, egy vakmerő álomlátó — írja az Élet — aki belekiáltana a magyar tájfun iránytalan zűrzavarába egy jelszót. Hazudna legalább egy szebb jövőt, kítűzne egy zászlót, riadót fújna . . . Hol vagy te lánglélek, . . . te jövőt és múltat átfogó nagy valaki? Ha itt vagy közöttünk, szólalj meg, eljött a te órád . . . Végy korbácsot a kezedbe, és kergesd szét a magyar nemzet törvényes temploma előtt sopánkodó koldusokat, üzd el onnét a szívtelen kufárokat és a deklamáló hamis prófétákat! . . . Itt az ideje, hogy küldetésedet felismerd és megszólalj! Elérkezett a nagy ítéletnap . . .”¹⁶² Bár Horthy csak az antant-fegyverek nyomán, a proletárdiktatura vérbefojtása árán használhatta a „korbácsot” a proletár „koldusok” ellen, a keresztényszocialisták már most „hazudtak egy szebb jövőt”!

4. A keresztényszocialista szakszervezetek a polgári demokratikus forradalom idején

A keresztényszocialista szakszervezeti mozgalom — a tulajdonképpeni „munkásmozgalom” — az Országos Keresztény-Szocialista Pártnak a Néppárttal való fúziója után közvetlen politikai irányítás és függőség nélkül maradt. A Keresztény Szocialista Egyesületek Országos Szövetsége néven működő, az országos szakszervezeteket is összefogó, és egyben az egyesületeket is tömörítő szervezet élén egy ún. „Szövetségi Tanács” állt, Giesswein Sándor vezetésével.¹⁶³ A Szövetség a nagypolitikában a Keresztény Szociális Néppárthoz igazodott, önálló politikai szerepre és akciókra nem igen vállalkozott. Inkább a párt tömegeinek szállítása volt a feladata a párt felé. Gyakorlati szerepe a rohamosan radikalizálódó munkásosztály és paraszti tömegek között az elmaradt, vallásos és kispolgári, kisiparos-kiskereskedő elemeknek a klerikális szervezeti keretekbe való tömörítése volt. Akcióik nagy ellenállást váltottak ki a forradalmi tömegek között, de még a felvilágosult kispolgárság és értelmiség sem nézte jó szemmel tevékenységüket.

A forradalmi, osztályharcos munkás- és szakszervezeti mozgalommal harcban álló keresztényszocialisták alaptétele az volt, hogy „a jogi és hatalmi egyenlőtlenség a természet alkotójától származik,”¹⁶⁴ tehát az ellene való harc reménytelen és igazságtalan is, mert az isten törvényei kötelezőek és örök érvényűek. Az októberi forradalom azonban megmutatta éppen ezeknek a „törvényeknek” nagyon is e világi voltát, s a jogi és hatalmi egyenlőtlenségek legkirívóbb formáit megszüntette, vagy eltörlésüket meghirdette. Éppen ezért a keresztényszocialista ideológusok kénytelenek belátni, hogy a mozgalom gondolkörének főként gazdasági kérdésekben „a korábbi messze meghaladó átértékelésére van szükség . . . Meg kell szünnie annak, hogy emberektől ingyen, szép szóért, munkát kívánjunk. A szocialistáknak a meglévő hatalma éppen azon alapul, hogy ők ezt az igazságot . . . harminc évvel korábban felismerték.”¹⁶⁵

¹⁶² Élet, 1919. jan. 12. *Radványi Kálmán*: Csak jönné már valaki . . .

¹⁶³ A mozgalomban az egyesületek és a szakszervezetek összefonódtak.

¹⁶⁴ XIII. Leo pápa: „Quod apostolici muneris . . .” enciklikájából idézi *Somogyi Béla*: A Keresztény Szociális Néppárt programja az igazság megvilágításában, 45. l.

¹⁶⁵ Magyar Kultúra, 1919. jan. 20. *ifj. Gonda Béla*: A keresztény szociális párt és a protestánsok.

Ennek a felismerésnek a jegyében láttak hozzá, hogy a forradalom előtti napokban ennek a ravaszabb demagógiának a segítségével a tömegmozgalmat a „helyes mederben” megtartsák, szembeszállva az osztályharcos mozgalommal, a „társadalmi béke megbontásával”. Külön keresztényszocialista konferencia keretében népszerűsítették elveiket.¹⁶⁶ A Keresztényszocialista Szövetség még a forradalom előtt új programmal lépett a nyilvánosság elé. Az 1918. október 16-i vezetőségi ülésen Giesswein kifejtette az új program alapelveit (amelyet módosítva később a párt is elfogadott): „Nekünk az új világrend a keresztény erkölcs világrendjét jelenti, . . . programunk az igazi demokrácia elveiből indul ki.”¹⁶⁷ A „keresztény demokráciát” Giesswein két alappillérrre: a wilsoni 14 pontra, és csupán az írni-olvasni tudáshoz kötött általános választójogra akarta felépíteni. A történelmi Magyarországot — Jászi Oszkárhoz hasonlóan — egy „keleti Svájc” formájában képzelte el.

Ugyanakkor a keresztényszocialista „munkásmozgalom” szembeszállt — a demokratikus elvek átvétele mellett — a forradalmi megoldással. A szociális-politikai krízist csak réformokkal, ha első ijedségükben messzemenő reformokkal is, akarták megoldani: „. . . béke, rend, nyugalom legyen, — írja központi orgánumuk, az Igaz Szó, — nem szabad a fejünket elveszítenünk . . . Mi a múltnak hadat üzenünk . . . Mi a béke forradalmárai vagyunk.”¹⁶⁸ A forradalom győzelme után már a Szövetség is „teljes lelkesedéssel” csatlakozik a Nemzeti Tanácshoz, abban a reményben, hogy az a szervezkedési szabadságot mindenki számára támogatni és védelmezni fogja.¹⁶⁹ Sőt, a központ felhívással fordult az összes keresztényszocialista szervezetekhez, hogy mindenütt lépjenek be a helyi Nemzeti Tanácsokba, és teljes erejükkel azon legyenek, hogy „mentsék, ami még menthető”.¹⁷⁰

A polgári demokratikus szabadságjogok kedvező körülményeket teremtettek a keresztényszocialista szakmai szervezkedés számára is, amit azok messzemenően ki is használtak. Míg 1906-tól 1918-ig 7 országos szakszervezet működött, addig 1918-ban és 1919 márciusig 8 új országos szakszervezetről van tudomásunk; és még két, már működő szervezet csatlakozott a Szövetséghez. Így 1919 márciusára a Keresztény Szocialista Szövetség 17 országos szakszervezetet tömörített, mintegy 12—13.000 taggal.¹⁷¹ A szakszervezetek

¹⁶⁶ Igaz Szó, 1918. szept. 1. Keresztényszocialista konferencia Pozsonyban. A konferencia aug. 26-án volt. Szónok: Ernszt, Huszár, Giesswein.

¹⁶⁷ Uo., 1918. okt. 20. A jövő fundamentuma (Giesswein beszéde a Ker. Szoc. Szövetség 1918. okt. 16-i ülésén), uo., A mi utunk (vezéreikk).

¹⁶⁸ Uo., 1918. nov. 3. *K(ocsán) K(ároly)*: Békét és ne forradalmat!

¹⁶⁹ Uo., A Keresztény Szocialista Szövetség csatlakozott a Nemzeti Tanácshoz.

¹⁷⁰ Uo., 1918. nov. 10. A Magyar Nemzeti Tanács.

¹⁷¹ Az 1918-ig működő szakszervezetek: Állami tisztviselők; Cépészek és Bőrmunkások; Dohánygyári Munkások és Munkásnők; Építőmunkások; Famunkások; Könyvkötők; Szabómunkások és Munkásnők („A szakszervezeti szabadság Magyarországon” A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal tétéjékozdó bizottsága által gyűjtött okmányok. 1920. aug.—szept., Bpest, Népszava kiadás. 15. l. Taglétszám is innen!)

Az 1918—1919 márc.-ban alakult szakszervezetek: Keresztényszocialista Ápolónők; Ker. Szoc. Gyermekvédő Szövetkezet; Textilmunkások és Munkásnők; Tanítók; Vegyszeti Munkások; Kereskedelmi Alkalmazottak és Magántisztviselők; Keresztény Nők Országos Egyesülete, Magyarországi Betegápolók Egyesülete.

A már működő két szervezet: Katolikus Háziasszonyok Országos Szövetsége és a Háztartási Alkalmazottak „Tűzhely Szövetsége”. (Ld. még: Katholikus Szemle, 1920. dec. 577—594. l., *Schrotty Pál*: A nemzetközi szakszervezetek. Mi a korabeli lapok és a levéltári források alapján soroltuk fel keletkezési sorrendben az új szervezeteket!)

tagsága csatlakozott a „Háztartási Fogyasztási Szövetkezet” nevű gazdasági szervezethez, amely a klerikális és nacionalista egyesületeket segítette.¹⁷²

A keresztényszocialista párt programjában a politikai célkitűzések mellett megtaláljuk a szakszervezeti mozgalom részletes programját is. A középosztály, elsősorban a szellemi munkások, köz- és magántisztviselők, tanítók és alsó pap-ság irányában „síralmas anyagi helyzetük” sürgős megjavítását követelik. (10.) Minden osztály és foglalkozási ág szabad szervezkedését és érdekképviselését kívánják. Harcot hirdetnek az uzsora, család és szédelgés ellen. Követelik a tőzsde szigorú ellenőrzését, valamint a fogyasztókat károsító és érdekeiket sértő kartellek és trösztök megakadályozását. (11—12.)¹⁷³ Az oktatás reformját is szükségesnek tartják, de úgy, hogy a valláserkölesi és jellemképző oktatást biztosítsák. (13.) Emellett a közegészségügy (fajegészségügy) felkarolását, a lakáshelyzet gyökeres megjavítását, tisztviselő telepek létesítését követelik. (14.)

A keresztényszocialista szakszervezkedés az alkalmazotti rétegek mellett nagy figyelmet fordított a kispolgárság egyéb rétegeire is. Éppen ezért követelték az adórendszer teljes reformját, progresszív adót, a létminimum adómentességét, a legfontosabb közszükségleti cikkekre kivetett forgalmi adó eltörlését. (15.) A kisipar állami támogatását, a becsületes kereskedelem megvédését, a kereskedelmi alkalmazottak munkaviszonyainak rendezését sürgették. (33—34).

A programnak azok az általános érvényű szociális követelései, amelyeket a munkásosztály felé hangoztat, bármely párt programjában szerepelhetnének; az újszerűség erejével egyáltalán nem hatnak, hisz az SzDP programjában már 1890 óta porondon vannak. A keresztényszocialisták „munkáskövetelései” a következők: az ipartörvény revíziójáról szóló 35-ik pont „a munkaidő szakmaszerinti, de legfeljebb 8 óráig terjedő maximálását, a bérminimum megállapítását, az otthon-munka szabályozását és állami felügyeletét, ipari székek és békéltető bizottságok szervezését paritásos alapon, önálló munkáskamarák létesítését” kívánta.¹⁷⁴ A tanoncok érdekeinek megvédését a mesterekkel szemben, a gyermekmunka eltűnését és a serdülők védelmét, a női munka egyenlő díjazását a férfiakéval és a munkásnők védelmét a 36—38. pontok követelték. A fizikai és a szellemi dolgozók részére egyaránt teljes 36 órás vasárnapi és választási munkaszünetet, valamint minimum 2 heti szabadságot tartanak méltányosnak. (39.) A munkások állami biztosítását a 40-ik pont munkanélküliség, anyagi csapások és öregség esetére követeli, s minden munkás részére nyereségosztalékot helyez kilátásba a munkaadótól! A háztartási alkalmazottak érdekében a program fokozott erkölcsvédelmet, jobb ellátást és emberséges bánásmódot követelt. (41.)¹⁷⁵

A részletes és helyenként radikális nagytőke-ellenes követeléseket hangoztató program meghirdetése tényleg meglepetést okozhatott azok felé, akik nem ismerték vagy nem fogadták el a szocialista platformot. De a „munkásprogram” hatékonyságát nagy mértékben csökkentette az a tény, hogy mereven elzárkózott a politikai követelések megszólaltatásától, s a szakmai szervezkedést „radikális” szociális demagógiájuk mellett is apolitikus szellemben folytatták, akkor, amikor a munkásosztály, a parasztság és a középrétegek is a

¹⁷² FL, Háztartási Fogyasztási Szövetkezet. Ig. ülések jkv. 1920—1922. 1920. nov. 3-i ülés.

¹⁷³ FL. Gázmuvek Ig. 36/1919 Keresztényszociális program.

¹⁷⁴ Uo.

¹⁷⁵ Uo.

háború és a forradalmak hatása alatt nagy mértékben fogékonyvá váltak a politikai kérdések iránt, s a gazdasági követelések teljesítése vagy csak hangoztatása szemükben is végső soron politikai, azaz hatalmi kérdés volt.

Ezekkel a jelszavakkal és ebben a szervezeti keretben indult meg 1918 őszén a szakszervezetek fellendítése. Bár a városi kispolgárság és a proletariátus szervezésére is nagy súlyt fektettek, a forradalom után a szervezkedés elsősorban a falvakra toldott át. Az Igaz Szó híradásai jól szemléltetik a mozgalom méreteit s azt mutatják, hogy a szakszervezkedés, a pártagitációval összefonódva, elsősorban a zömmel katolikus vidékeken indult meg; különösen nagy erővel folyt az agitáció Gyöngyös környékén, Sokoróalján, Veszprém és Vas megyében. Vas megyében 1919 márciusában 42 helységben alakult új szervezet! A városok közül Pápa, Pozsony, Győr, Szombathely, Esztergom és Pécs voltak a szervezkedés centrumai.¹⁷⁶ A mozgalom a Dunántúl mellett főleg Pest megyében és a főváros budai kerületeiben, valamint a Józsefvárosban tudott eredményeket felmutatni.

A keresztényszocialista és a szociáldemokrata szakszervezetek az egyes helységekben vagy üzemekben „különharcot” vívtak, amelyekből általában a szocialisták kerültek ki győztesen. Ezek az összecsapások meglehetősen egyenlőtlen harcok voltak: a szocialista munkásság — főként a városokban, — hatalmas többségben volt a keresztényszocialistákkal szemben. Míg a keresztényszocialista tagságot legjobb esetben is 13.000-re tehetjük, velük szemben a szociáldemokrata szakszervezetek 700.000 szervezett szocialista munkást tudhattak maguk mögött.¹⁷⁷ Az SzDP erős tömegnyomása mellett éles és következetes elvi harcot is folytatott a keresztényszocialisták ellen. Feltárta a munkások előtt, hogy a keresztényszocialisták agitációja „demagógia, egész munkájuk lényegében a papi vagyon, a földesúri uralom és a nagytőke védelmét” szolgálja, s „csak azért terelik be a munkásokat az álszakszervezetekbe, nehogy azok is az osztályharcos szakszervezetekhez csatlakozzanak. De akadtak munkások és főleg munkásnők, akik bedőltek a hangzatos frázisoknak és elhitték a keresztényszocialista demagógoknak, hogy ők valóban harcolnak a nagytőke ellen.”¹⁷⁸ A szociáldemokrata agitációnak meg is lett az eredménye: a keresztényszocialisták által átmenetileg megtévesztett emberek otthagyták a klerikális szervezeteket, és egyenként vagy akár egész szervezetek léptek át a szociáldemokrata szakszervezetekbe és a pártba is. Például a diósgyőri plébános, Fáber Antal, mint a helyi keresztényszocialisták vezetője, szervezetével együtt 1918. november 5-én belépett a miskolci szociáldemokrata szervezetbe. Példáját követték a veszprémiak, és még több vidéki város keresztényszocialistái is (Pl. Salgótarjánban, Tatabányán, Pozsonyban, Pápán és Szegeden). Budapesten a dohánygyáriak, a kórházi ápolók és ápolónők keresztényszocialista szakszervezeteiből csatlakoztak legtöbbször a szociáldemokratákhoz.¹⁷⁹

¹⁷⁶ Igaz Szó, 1918. okt. 6. Keresztényszocialista szervezkedés Győr megyében, okt. 13. Ki a falura, 1919. jan. 5. Keresztényszocialista zászlóbontás, febr. 9., márc. 16. Keresztényszociális szervezkedés Vas megyében.

¹⁷⁷ Jászai Samu: A magyar szakszervezetek története, 172—173. I. Bpest, Világosság ny. rt. 1925. A Szakszervezeti Tanácshoz 1918. dec 31-én 49 országos szakszervezet tartozott, pontosan 721 437 taggal. 1919 márc.-ban pedig már 800 936 taggal. Lásd Szakszervezeti Értesítő, 1920. máj. 1. 36. l., A magyarországi szakszervezetek számokban.

¹⁷⁸ Népszava, 1919. márc. 18. A nagytőke keresztény szociális pártja.

¹⁷⁹ Alkotmány, 1918. nov. 13. Diósgyőr plébánosának levele. Fabert ezért az ellenforradalom idején meghurcolták. A veszprémi csoport az újjászervezettekhez tartozott. Ld.: Igaz Szó, 1918. nov. 24. Bilincsekben, uo., dec. 29. Fölvirrad még!

A Keresztény Szocialista Egyesületek Országos Szövetségének Szövetség-tanácsa — azon kívül, hogy mélységesen elítélte ezeket a csatlakozásokat, — a szociáldemokraták rágalalmazásán és a saját tagságának címzett figyelmeztetéseken kívül mást nem igen tehetett.¹⁸⁰ A keresztényszocialista szakszervezetekből való tömeges kilépésnek az egyik oka az volt, hogy a munkanélküli segílyt a munkáltatók vagy az állam csak a Szakszervezeti Tanácshoz tartozó szervezeteken keresztül folyósította, s így a keresztényszocialisták kénytelenek voltak a szocialista szakszervezeteknél kérni a segílyt.¹⁸¹ Tehát ezzel megtagadták a keresztényszocialista szakszervezetek „hivatalos” elismerését és egyenrangúságát a szocialista szakszervezetekkel, ami felettébb kínos helyzetet teremtett a keresztényszocialisták számára.

A keresztényszocialista vezeték a „földesuszamlást” azzal próbálták magyarázni, hogy a szociáldemokraták „életveszélyes fenyegetésekkel kényszerítették elvtársainkat a szociáldemokrata szakszervezetekbe való belépésre”.¹⁸² A munkásosztály általános hangulatával szembeni tehetetlenségük jele, hogy kéréllve-könyörögve kérik, és óva intik szervezeteik tagjait, hogy tartsanak ki a „fehér” egyesületek, a „fehér” zászló mellett, álljanak ellent a szociáldemokrácia „csábításainak”.¹⁸³ De a szocialista munkások forradalmi harcának csábítása túl erős volt ahhoz, hogy a keresztényszocialista vezeték kenetteljes szavai gátat emelhetek volna a keresztényszocialista mozgalom esődje elé, amely 1919. március 21-én vált teljessé. Ugyanakkor a munkásság forradalmi hangulata is arra készítette a keresztényszocialistákat, hogy tevékenységük súlypontját számukra még valamivel kedvezőbb terepre, a falvakra tegyék át.

5. A keresztényszocialisták agrárpolitikája a polgári demokratikus forradalom idején

A keresztényszocialisták nem álltak külön agrárprogrammal a nyilvánosság elé. Mindig óvatosan igyekeztek megkerülni az agrárkérdés centrális problémáját, a földbirtokmegosztás nagyfokú aránytalanságát. Ez nem volt véletlen, mert végső soron a keresztény szociális néppárt az egyház, a nagybirtokos és nagytőkés uralkodó osztályok érdekeit volt hivatva közvetett, áttételes úton, szociális demagógiával megvédeni; tehát köztük az egyházi nagybirtokot is, és vele együtt az egész félféudális nagybirtokrendszert.

A Keresztényszociális Néppárt — most saját magát karikírozva, — kénytelen volt a demokratikus közvélemény, a demokratikus pártok és a parasztság hatalmas crejű földkövetelésének engedve, az agrárreform programját is magáévá tenni, ha nem akart teljes egészében elszigetelődni. Itt a kényszerű „demokratizálódás” annál inkább szembetűnő, mert még Giesswein is következetlen maradt a földosztás kérdésében: nem jutott el addig, hogy az egyházi nagybirtokok felszámolását követelte volna. Viszont a néppárt mögött álló katolikus klérus — Prohászka 1916-os földbirtokreform tervétől eltekintve, — egyértelműen elzárkó-

¹⁸⁰ Alkotmány, 1918. nov. 13. Diósgyőr plébánosának levele (Közli a Népszava is.)

¹⁸¹ Igaz Szó, 1919. febr. 2. Szabógyűlés. Székely tiltakozik ez ellen!

¹⁸² Uo., 1918. nov. 24. Bilincsekben.

¹⁸³ Dohánygyári Munkásnők Lapja, 1918. nov. 1. Uram, én kitarok melletted. Ifjúságunk, 1919. jan. 1. Rész. M.: Vigyázzatok!, Tűzhely, 1919. jan. 12.

zott a forradalomig a földreform bármely formája elől.¹⁸⁴ Bár a párt programjában már 1918 februárjától szerepelt a mélyreható szociálpolitikai reformok követelése a föld népe számára, csak a forradalom közvetlen közelsége kényszerítette arra a néppártot, hogy „követeljen egy gyökeres birtokreformot, a kisbirtok erős megszaporítására”.¹⁸⁵

Prohászka Ottokár, aki az agrárkérdés vonatkozásában is „tekintély” volt a keresztényszocialista mozgalomban, már a forradalom első napjaiban leszögezte a követendő agrárpolitika alapelveit: Támogatják a Károlyi-kormány földbirtokpolitikáját, de a földreform nem jelenthet nyakló nélküli földosztást, mert akkor a város éhenhal. Elsősorban a frontról hazatérő katonákat, — a legnyugtalanabb elemeket kell földhöz juttatni. A földreform célja Prohászka szerint éppen a falusi társadalmi feszültségek levezetése.¹⁸⁶ Nemesak Prohászka, hanem az egész püspöki kar megértette, hogy a földreform fölkarolásával most még kisebb áldozatok árán elkerülhetik a nagybirtokrendszer megsemmisülését. Ezért 1918. november 20-i értekezletén a püspöki kar a kormány „földbirtokpolitikájának céljaira . . . a kezelése alatt levő egyházi birtokokat méltányos megváltás ellenében följánlja”.¹⁸⁷ Az egyház azonban olyan feltételeket szabott, amelyek tulajdonképpen azt jelentették, hogy busás haszonnal megszabadul rossz minőségű földjeitől, sőt ebből a gesztusból ráadásul erkölcsi és politikai tőkét is kovásol magának. Követelték, hogy az állam a kisajátítás sorrendjében ne tegyen kivételt az egyházi birtokkal, hanem az egyenlő elbánásban részesüljön a többi nagybirtokkal.¹⁸⁸

A klérus állásfoglalása után, november végén jelent meg a keresztényszocialista párt programja, amelynek nagy része az agrárkérdéssel foglalkozik.¹⁸⁹ Az antikapitalista, nagytőke-ellenes szölamokat hangoztató, de a nagybirtok „visszaéléseiről” hallgató program, — bár a birtokhatárt, a kártérítés módját és mértékét stb. nem szabja meg, — sokkal több konkrét rész követelést tartalmaz az 1918 februárjánál, amely csak általában beszélt a mezőgazdasági népesség szociális felemeléséről.

A földbirtok megosztásával a 16. és a 17. pont foglalkozik. Követelnek egy „olyan állami birtokpolitikát, amely erősen megszaporítja az önálló és életképes gazdaságok számát, a hősöknek, rokkantaknak, s általában azoknak földhöz juttatása által, akik a gazdálkodáshoz szükséges kellékekkel bírnak.” (16.) A keresztényszocialisták csak a közép- és gazdagparaszt birtokát kívánták szaporítani, mivel az agrárproletár és a szegényparaszt általában nem rendelkezett a „szükséges” eszközökkel (tőke, szerszámok, igaerő stb.) az új gazdaság megindításához. Világos, hogy a reakció érdekében megnyerhető birtokos paraszt gazdasági és politikai súlyának növeléséről van szó, részben a lehetlenné vált óriásbirtokok egy részének rovására, részben pedig a városi és falusi szegénységgel szemben. Érdemes megfigyelni a kisajátítás sorrendjét megszabó pont demagóg antikapitalista élet: „Az országos birtokreform keresztülvitelére sajátítsa ki az állam a törvényhozás hozzájárulása mellett a parcellázásra szük-

¹⁸⁴ OL. Ppki. jkv. 1918. ápr. 26., 6. l. Elutasítják a Wekerle-kormány tervezetét, mert az kimondja a kormány kisajátítási jogát!

¹⁸⁵ Alkotmány. 1918. okt. 31. Párthíveinkhez!

¹⁸⁶ Uo., 1918. nov. 27. Prohászka püspök a földosztásról. Prohászka érvei sok tekintetben azonosak a szocialisták érveivel!

¹⁸⁷ OL. Ppki. jkv. 1918. nov. 20., 2. l. „Juhász Nagy Sándor: i. m., 393. l.

¹⁸⁸ Új Lap. 1918. dec. 27. Kisajátítási sorrend (vezércikk).

¹⁸⁹ FL. Gáz művek Ig. 36/1919. Keresztényszociális program, 16—32 pontok.

séges ingatlanokat (hadi nyereségekből vásárolt birtokokat, az idegen állampolgárok birtokát, latifundiumokat, hitbizományi, egyházi, községi birtokokat) úgy, hogy a mezőgazdasági termelés folytonossága meg ne zavartassék.”¹⁹⁰ Ez az álláspont részben a reform éveikig való elhúzását, a nemzetgyűlési választások utánra való kitolását jelenti. Sőt, mivel annak határozatától teszi függővé a reformot, egy ellenforradalmi nemzetgyűlés meg is akadályozhatja, de legalább is a nagybirtok érdekeit messzemenően respektáló törvényt alkothat.

A birtokmegoszlással kapcsolatos állásfoglalás mellett a program részletes agrárreform végrehajtását is követeli, azaz: a mezőgazdaság érdekeit védő kereskedelmi és vámszerződéseket; a törzsöröklés, a „gazdasági egység oszthatatlanságának” német mintára való bevezetését; tagosítást; jó utakat; mezőgazdasági hitelt; hitel-, értékesítő és bérlőszövetkezetek létesítését és állami támogatását; gazdasági szakoktatást; mezőgazdasági kamarákat; a mezőgazdasági ipar támogatását; a bankok és idegenek földvásárlásának megtiltását; a közigazgatás szakszerűsítését és egyszerűsítését; a terménytőzsde megszabályozását; és az élelmiszerhamisítás büntetését. (18.—32. pontok.) Az agrárproletárok felé csak a szegényes 28-ik pont szól amely, „a mezőgazdasági munkásság betegség és baleset elleni biztosításának önállósítását és kiépítését” követeli.¹⁹¹

Mivel a birtokosok a kisgazdapártban és a Károlyi-pártban sem látták biztosítva érdekeik védelmét, a klerikális és nacionalista ellenzék, — elsősorban a Keresztényszociális Néppárt, és részben a Keresztény Földművespárt — felé orientálódtak. Ez a program is elsősorban a nagybirtokos érdekek megszólaltatója, de a nagybirtokrendszer alapjaiban való megóvása érdekében engedményeket tesz a birtokos parasztságnak. Éppen ezért kimondottan polgári, agrárius program, amelyben a demokratikus és szociális szólamok az általános árútermelői-agrárérdekeknek, jelen esetben a nagybirtokos és gazdagparaszti érdekeknek vannak alárendelve. Ennek ellenére, a keresztényszocialisták tagadják, hogy a párt jellege kimondottan polgári lenne. „A keresztényszocialista párt — írja Miklós Ferenc — nemcsak polgári párt, hanem munkáspárt is.”¹⁹² Szerinte a párt zöme munkás, zsellér, kisgazda, a polgárság kisebbségben van benne, de jól megférnek egymással, az osztálybéke alapján állva. Ezzel szemben az igazság az, hogy a pártban főleg az uralkodó osztályok közvetlen képviselői foglalnak helyet, a szakszervezetekben és egyesületekben pedig a „kisember”, a kispolgár, kisiparos-kiskereskedő, falun a reakciós, vallásos gazdag- és középparasztság egy része, valamint a megtévesztett agrárproletárok szervezkedtek.

A politikai mozgalom vizsgálatánál már jeleztük a falusi mozgalom méreteit és jelentőségét.¹⁹³ A keresztényszocialista mozgalom 1918 októberében „Ki a falura” jelszóval indult a parasztság vallásos rétegeinek meghódítására. A zászlóbontás 1918. szeptember 29-én délelőtt a pannonhalmi Szent Benedek Rend őriásbirtokán levő Sokorópátkán, délután pedig Tényőfalun és Tényőhegy

¹⁹⁰ Uo.

¹⁹¹ Uo.

¹⁹² Népújság, 1918. dec. 17. *Miklós Ferenc*: Polgári párt-e a keresztényszocialista párt?

¹⁹³ Megjegyezzük, hogy bár 1906-ban megalakult, és 1909-ben jóváhagyták a Keresztény Szocialista Földművesek és Földmunkások Országos Szövetségét, ténylegesen nem működött, s így a falusi szervezkedés nem a szakszervezeti, hanem a párt- és egyesületi keretben zajlott. Mihelics Vid azt állítja, hogy a háború előtt a Szövetségnek 200 helyi csoportban 20 000 tagja volt, de forrásaink ezt nem támasztják alá! (*Mihelics Vid*: Keresztényszocializmus. 67. l., Bpest. Magyar Szemle Társaság 1933. 67. l.)

községekben zajlott le: „Sokorópátkáról szeretnénk szétkiáltani az ország falvainak: Testvérek, hívjátok szervezésre a keresztény szocialistákat!”¹⁹⁴

Kocsán Károly központi titkár beszéde után megalakították Sokorópátkán a keresztényszocialista szervezetet; vezetője a plébános és egy később ismertté vált Szabó István nevű „kiszgazda”-gazdagparaszt lett. Délután Tényőn is megalakult a pártszervezet, szintén a bencés plébános vezetésével, de itt már a katolikusok és a kisebbségben lévő protestánsok közös részvételével. A szervező bizottság tagjai a plébános mellett az evangélikus tanító, a községi jegyző, a falu egyetlen (kb. 150 holdas) földbirtokosa, valamint a két bíró. Az ideiglenes választmányban az evangélikus nagyparasztok és a katolikus közép- és kisparasztok egyenlő arányban foglalnak helyet.¹⁹⁵ Azért időzünk ilyen sokáig a sokoróaljai esetről, mert tipikusnak tartjuk. A két falu az apátsági latifundium halálos ölelésében vergődött, „birtokos” parasztjainak az országos átlaghoz képest is kevés földje volt, földéhségük tehát sokszorosan erős, az agrárproletárok pedig az ország másik végébe és Amerikába jártak másoknak, aratóknak. A papi birtokon csak alacsonyabb bérért, és csak azok kaphattak munkát, akik feddhetetlenek voltak a plébános szemében. A zömmel katolikus agrárproletariátus a szervezkedésben nem vett részt, hanem a gazdag- és középparasztság állt a földszerzést célul tűző mozgalom élére, egyelőre a falu reakciós vezetőinek irányításával. Az elementáris erővel feltörő föld utáni vágynak még Kocsán Károly sem tudott ellenállni a bencések fellegráranak szomszédságában: „e szervezkedésnek nem célja az egyházi birtok védelme, — mondotta. — Föld nélkül plébánia sem állhat meg, főpap még kevésbé lehet meg nélküle, — vette védelmébe a főpápot, — . . . de amire nincs szüksége, szívesen engedi át a híveknek. Jog szerint ezt követelni senkitől sem lehet, de rá fogja őket bírni kényszer nélkül is a keresztény szeretet. Szervezkedéssel adjunk súlyt kívánalmainknak.”¹⁹⁶

De a keresztény szeretet nem volt elég ahhoz, hogy a pannonhalmi főpát földet adjon a Sokoróalja vándorlásra kényszerült földnélküli „keresztényeknek”. Bár mély vallásosságuk segítségével átmenetileg sikerült megtéveszteni a keresztényszocialistáknak a sokoróaljai földműveseket, azok hamarosan rájöttek a mesterkedésre. 1919 tavaszán már a faluk vezetőinek akarata ellenére a szervezkedés szocialista, sőt kommunista jelleget öltött és már március 21-e előtt megkezdtek a papi birtokok felosztását.¹⁹⁷

A Keresztény Szocialista Szövetség nem lelkesedett a földosztásért, a nagybirtokrendszer megnyirbálásáért. Bizonygatta az igények teljesítésének fizikai lehetetlenségét, s örömmel kapott a szocialisták nagyüzemi, többtermelési koncepcióján, mert a keresztényszocialisták — és általában a parasztság szemében is — az a nagybirtok együttmaradását, tehát a nagybirtokrendszer fenntartását jelentette.¹⁹⁸ De a falu hangulatát helyesen mérte fel a Szövetség, s ezért nem erőltette a nagyüzemi koncepciót, hanem felszólította a kiszgazda és földnélküli falusi tagjait, hogy jelentsék be földigényüket a párt központjának;

¹⁹⁴ Igaz Szó, 1918. okt. 3. Ki a falura.

¹⁹⁵ Uo., 1918. okt. 6. Keresztényszocialista szervezkedés Győr megyében.

¹⁹⁶ Uo., 1918. okt. 13. Ki a falura, uo., 1918. dec. 1. Tényőfalva.

¹⁹⁷ Személyes közlés alapján. A Sokoróalján a keresztényszocialisták szerepét 1919 augusztustól teljesen átvette a Szabó István vezette Földművespárt.

¹⁹⁸ Igaz Szó, 1918. dec. 29. Mennyi földet lehet fölosztani?, uo., 1919. márc. 9. Forradalom a földért.

s ha elkezdődik a földosztás, a Szövetség ennek értelmében száll sikra érdekeikért.¹⁹⁹

A keresztényszocialista agrárpolitika eddig vázolt elveit²⁰⁰ a nagybirtok-rendszer érdekeinek megfelelően a Keresztény Szociális Néppárt 1918. december 16-i földbirtokpolitikai tanácskozása konkretizálta.²⁰¹ A napirend előadója, Haller István, bevezetőjében kifejtette, hogy „elítéli a szocializálást, . . . az erőszakos eszközök alkalmazását (t. i. a földfoglalásokat — G. J.) és hajlandó a legmesszebbmenő birtokreformba belemenni, de csak úgy, ha az a mezőgazdasági termelés folyamatosságát és a többtermelést nem veszélyezteti”.²⁰² Ennek megfelelő határozati javaslatot terjesztett be a pártértekezlet elé. A földhözjuttatás módozatait illetően a határozati javaslat a következőképpen foglalt állást: Termelési szempontból az eddigi birtokkategóriák fenntartandók, de azok akármelyikének egészségtelen túltengése megszüntetendő. A földet parcelálás útján magántulajdonba kell adni. Juttatásban részesülhetnek azok, akik a szükséges kellékekkel bírnak és önállóan gazdálkodnak, főleg a háború károsultjai, hadviseltek és kisbirtokosok. Az egy családnak adandó birtoknagyságot ne szabják meg, hanem azt tegyék a család erejétől, a gyermekek számától és a föld minőségétől függővé. A földet az állam három forrásból fedezheti: 1. az önként felajánlott földekből; 2. a szabad kézből államilag megvásárolt földek parcellázásából; 3. az ezen túl szükséges földterületek megfelelő kártalanítás mellett a törvényhozás hozzájárulásával kisajátítandók, tekintet nélkül a birtok terjedelmére és jogi minőségére. Az állam szövetkezetek útján gondoskodik az új kisbirtokosok gépekkel való ellátásáról.²⁰³

Ez a javaslat az előbb ismertetett programhoz képest is reakciós, megszüktett értelmezést jelent. Haller határozati javaslata már egyértelműen a nagybirtok védelmét célozza, több kibúvót, bizonytalanságot hagy maga után. A vita során azonban — amelyben több gróf vett részt — a javaslaton olyan értelmű változtatásokat eszközöztek, amelyek még inkább szankcionálták a nagybirtok érinthetlenségét.²⁰⁴ Ilyen változás volt pl., hogy az önkéntes fölajánlást elvetették, s helyette: 1. a szabad kézből való vásárlás és árverés útján; 2. a birtokosok vagyonadójukat leróhassák földben; 3. a kisajátítást csak akkor tartják lehetségesnek, ha a kisajátítandó birtokok „igazolhatóan útjában állnak a kisbirtokos osztály földszerzésének és terjeszkedésének”.²⁰⁵ Ezzel a megszorítással a kisajátítás lehetőségét a minimálisra korlátozták. A javaslat

¹⁹⁹ Uo., 1918. nov. 17. Földfoglalás.

²⁰⁰ A Katona—Vermes csoport a földkérdésben követelte a parasztbirtok kiegészítése mellett a földnélküliek földhözjuttatását, de ugyanakkor aggodalmának adott kifejezést, hogy a 10 holdas parcellák árának törlesztése tönkreteszi az útgazdákat. Lapjukban a földműveseket szövetkezésre szólítják fel. 50 koronás részvényeken alapuló értékesítő és beszerző szövetkezeteket akartak létesíteni. Így akarták tömöríteni a kisgazdákat a „zsidó” kereskedők és a „zsidó” lőke ellen. A szövetkezetek megalakításáról nem adott hírt a Keresztény Szocializmus. Lásd: Keresztény Szocializmus, 1919. márc. 2. Alakítsuk meg a „Keresztény Földművesek Országos Szövetkezetét”, és no., 1919. márc. 16. Hírek.

²⁰¹ Ekkor folytak a Buza Barna-féle törvénytervezet munkálatai. Bizonyára ehhez is kívánt állást foglalni a pártértekezlet 1918. dec. 16-án.

²⁰² Népiújság, 1918. dec. 22. A keresztényszocialis néppárt földbirtokpolitikája (az 1918. dec. 16-i értekezlet anyaga).

²⁰³ Uo., Haller István határozati javaslata.

²⁰⁴ Uo., 1918. dec. 29. A keresztényszocialis néppárt határozata a földbirtokpolitikáról (folytatás I). A vitában részt vett: gr. Széchenyi György, gr. Zichy Aladár, Katona Imre, Giesswein, Ernszt, Vass József, Simonyi-Semadam.

²⁰⁵ Uo.

értelme az, hogy egyedüli járható birtokszerzésnek a szabad vásárlást hagyja meg, a parcellázás útján viszont a vagyonadóként betudott rossz minőségű földeket kívánták „áldozatul” felajánlani a reform céljaira. Végül óvnak a „birtokreformmal szemben túlságosan feleségázott várakozás” veszélyeitől, s a túlzott méretű földreform-demagógiától.²⁰⁶ hangot adva a birtokos parasztság és a nagybirtokosok ellentétének is! A tanácskozás végül Haller javaslatát ebben az értelemben módosítva fogadta el.

A keresztényszocialisták agrárpolitikai agitációjában minden esetre az ellenforradalmi egységfront érdekében erről a határozatról mélységesen hallgattak. Ehelyett hangosan követelték a földreformot, a birtokos paraszt megerősítését, s a parasztság és a kispolgárság felé fennen hirdették, — letagadva a grófokat és püspököket, — hogy „egyetlen reménységünk, hogy a nemzeti öntudattal telített kispolgárok egyesült akarata menti meg az országot”.²⁰⁷ A kispolgárság, a „középrétegek” történelmi szerepének hangoztatása mellett az ellenforradalom másik sarkalatos tétele, az „agrárius” irányzat, a falura való támaszkodás a „szocialista” város ellen, már 1919 elején jelentkezett a keresztényszocialista politikában. „Földművelő ország vagyunk, — írja a Keresztény Szocializmus, — s Magyarország további irányát a föld népének kell megszabnia . . . a földműves nép többségben van a többi elem felett. Magától értetődik, hogy a hatalom a falusi nép kezében kell, hogy összpontosuljon . . . A demokratikus forradalom lassanként társadalmi forradalomba csap át, s a küzdelem a város és a falu között előbb-utóbb ki fog törni. És a győztesnek a falunak kell lennie.”²⁰⁸ A keresztényszocialisták által demagóg módon a „falvak forradalmának” álcázott ellenforradalom helyett azonban egyenlőre a városi proletariátus a falvak valóban forradalmi erőivel összefogva kerekedett felül.²⁰⁹

6. A „keresztény-nemzeti” ideológia előhangjai

A keresztényszocialista ideológia volt az egyik legfontosabb forrása a „keresztény kurzus” eszmekörének. Az antiszemitizmus, az antikommunizmus, a vallásosság, a konzervatív-agrár beállítottság, valamint a társadalmi béke és osztályegyüttműködés hirdetése nem kimondottan keresztényszocialista elemei ennek a konglomerátumnak; más, fajvédő, félfasiszta vagy egyéb jobboldali szervezetek és mozgalmak is magukénak vallották őket.

A keresztényszocialista ideológiának mégis azért tulajdonítunk kiemelkedően fontos szerepet az ellenforradalmi rendszer ideológiájának létrejöttében, mert ez az egyedüli olyan — viszonylag zárt rendszerbe foglalt és tételesen kifejtett — eszmerendszer, amelyet ha nem is túl sikeres társadalmi, gazdasági és politikai mozgalom vezérelveként használtak, és hatalmas propaganda-apparátusra (egyház) támaszkodva terjesztettek a széles tömegek között. Sőt, a keresztény-nemzeti ideológiának már 1918—19 fordulóján az iskolába, a nevelésbe való bevitelét célozta az 1918 őszén megindult keresztényszocialista „nem-

²⁰⁶ Uo.

²⁰⁷ Új Lap, 1918. dec. 18. Egyetlen reménységünk (vezércikk).

²⁰⁸ Keresztény Szocializmus, 1919. febr. 2. Falvak forradalma.

²⁰⁹ A szociáldemokrata földmunkásszervezetnek 1918. dec. 31-én 44.950 tagja volt. Lásd Szakszervezeti Értesítő, 1919. máj. 15., 33—35. l. A magyarországi szakszervezetek. Hajdu Tibor: i. m. 151. l. szerint a Földmunkásszövetségnek 1918 végén 100.000, 1919 márciusban 450.000 tagja volt.

zetnevelők” szervezkedése is. „Jövők” című folyóiratuknak szerkesztője és egyben a szervezet elnöke Kocsán Károly, ismert keresztényszocialista szakszervezeti vezető és újságíró volt. Az egyesületen belül elkezdődött az iskolatípusoknak megfelelő szakosztályok létrehozása is.²¹⁰

A keresztényszocialista propaganda hatékonyságát még a forradalmi időben is megsokszorozta a tömegek egy részének, főleg a középrétegeknek mély vallásossága, antikapitalizmusra appelláló antiszemizmusa és erős nacionalizmusa, amit fokozottan táplált a történelmi Magyarország összeomlása és színmagyar területek elszakítása.

Az ellenforradalom és a keresztényszocialisták politikai egymásratalálása mellett már 1918 végére a kurzuspolitika jó néhány évre (pl. a fajelmélet, a numerus clausus, az agrárdemagógia, az öncélú hungarizmus stb.), főleg Prohászka Ottokár és Bangha Béla jóvoltából, megjelent a keresztényszocialisták fegyvertárában.²¹¹ Prohászka kezdetől fogva nagy rokonszenvvel kísérte a keresztényszocialista mozgalmat.²¹² Lépést akart tartani a haladással, ezért azt kívánta, hogy a keresztényszocialista mozgalom programjába vegyék fel a technikai haladást, a munka jogát, a jobb és magasabb életszintről való gondoskodást, azaz a „lélek világa mellé oda kell tűznie a földi jólét méltányos igényeit is”.²¹³ Prohászka tulajdonképpen a kispolgár igényét fogalmazta meg társadalmi-gazdasági programjában; a jobb életmód, a jól rendezett otthon követelése, „a ház mellett egy kis kerttel s benne szenderítő, sziesztás lugassal” a jólakott kispolgár ebéd utáni derűjének délibábját villantotta meg az elnyomott társadalmi osztályok felé.²¹⁴

1918 augusztusában Prohászka keserűen konstatálja, hogy a keresztényszocialista program nem tudott „igazi kultúrprogrammá” válni, egyoldalú „erkölcsiségével” csődöt mondott. „Megmozgathatjuk-e a tömegeket? — kérdezi. — Válaszom megint egy csattanós nem!” A mozgalom eredménytelenségét nyíltan bevallja: „Tömegmozgalomról a keresztényszocializmus alapján ezidőszert nincsen szó, s hozzátehetem, — figyelmeztet — nem is lesz mindaddig, amíg a nagy munkástömegeknek érdekeit föl nem karoljuk azzal a radikalizmussal, amellyel azokat a szociáldemokrácia karolta föl. Egy lobogó, tűzes vágy ég az emberekben, hogy a földön is tűrhetőbb sorsuk legyen, s ezt a vágyat meg kell valósítani. Enélkül a legharmonikusabb program is . . . hidegen hagyja a lelkeket.”²¹⁵ Prohászka tehát elvileg indokolta meg a keresztényszocialista demagógia körmönfontabbá tételét, a tömegek legégetőbb gazdasági követeléseinek felkarolásával.

1918 elejétől kezdve Prohászka egyre messzebb került a „klasszikus”, Giesswein-féle keresztényszocializmustól: annak egy „modernebb”, harcosabb,

²¹⁰ Nemzetnevelés, 1919. okt. 25. Szervezkedésünk. A lap szerint a szervezetnek 1919 márciusig 1000 tagja volt. Ezzel szemben a szocialista tanítók szervezetének 22.000! A klerikális diákszervezetek — Szt. Imre Kör, Szt. Margit Kör, Bethlen Kör — a Indovikások közreműködésével 1918. dec. 1-én a Gólyavárban már ellenforradalmi-antiszemita gyűlést tartottak. Lásd Népszava, 1918. dec. 3. A reakciós diákok botránygyűlése.

²¹¹ Prohászka és Bangha tevékenységének csak a keresztényszocializmussal szoros kapcsolatban levő vonatkozásaira térhetünk ki.

²¹² A századelő ideológiai küzdelmeiben Prohászka a „reform-katolicizmus” kiemelkedő képviselője volt.

²¹³ Prohászka Ottokár Összegyűjtött Munkái, XI. köt. 294. l. Keresztényszocialista társadalmi ideál (1918).

²¹⁴ Uo., 234. l.

²¹⁵ Élet, 1918/8., 173—174. l., *Prohászka Ottokár*: Lelki kultúra és tömegmozgalom

„keresztény-nemzeti” változatát képviselte. 1918 szeptemberben, egyik vezércikkében programatikusan összefoglalja „pozitív” antiszemitizmusát. Nem gettó, nem pogrom kell, hanem: meg kell akadályozni a keresztény Magyarország letörését, Magyarország elzsidósodását, de lehetővé kívánja tenni a „jóakarató s nemzeti érzésű” zsidóságnak „a nemzeti, keresztény társadalommal” való összefonódását. Szerinte ez „az öntudatos magyar faj érdeke”, ez nemzeti önvédelem: azaz öncélú hungarizmus.²¹⁶ Prohászkanál ez a „hungarizmus” egy sajátos prefasiszta-ízű „aktivizmus” párosult. „Minek ragaszkodnánk csökönnyösen minden régi formához . . . — írja 1918 novemberében. — Az új feladat az új, demokratikus világban való elhelyezkedés.” „Most tenni, teremteni, alakítani kell.”²¹⁷

1919 elején Prohászka kénytelen elismerni a forradalom, az új rend, a magyar demokrácia érdemeit: a nemzeti függetlenség, a köztársaság, a népföltség és az általános jólét elvét. De szerinte a forradalom csak rombolni tud, építeni nem. Az építéshez „lelki kultúrára” van szükség, s a forradalom ezt nem hozta. Nem elég forradalmat csinálni, — írja, — hanem „a belső békét kell megteremteni, erős polgári érzést és szabadságot nevelni, mely az érdekek összhangjában s a kooperáció harmóniájában kialakítja majd az . . . új Magyarországot . . . Ezek nélkül nincs, s nem is lehet boldogulás.”²¹⁸ Ezt pedig csak a nemzettel összeforrott kereszténység adhatja, Prohászka tehát az osztályok harca helyett a különféle, antagonisztikus érdekelletű osztályok szimmetrikus elhelyezkedését, a „társadalmi organizmus” keresztényi elvek szerinti működését tartja egyedül célravezetőnek, mert „nem hiszünk a fejlődésnek azon törvényeiben, — írja, — melyeket a szociáldemokrácia hirdet, s melyek az általános, állami termeléshez vezetnek. Ezt utópiának tartjuk. A mi lobogónk a történelmi realizmus, mely hisz a fejlődésben, de épp úgy hisz a lélek, a szellem s a szabadság reális erőiben! Mi a múlttal kapcsolatban állunk, bele vagyunk ágyazva szellemi, nemzeti, termelési kapcsolatokba . . . Mi az osztályharc nemzetköziségével szemben nemzeti alapon állunk, s a nemzeteket egyedeknek nézzük, melyekben sajátos feladataik szolgálatára nemzeti öntudat s bizalom kell. A nemzeti eszme, mint a népcsaládi öntudat s az összetartás érzete . . . szintén hatalmas kapcsolat s nagy tömörítő elv és erő a nemzetközi bomlasztó befolyásokkal szemben, melyek a proletár rétegeket fölösleges s erőt pazarló ellentétbe hozzák a legtermészetesebb életérzéssel, milyenek haza, szülőföld, nemzet.”²¹⁹

Prohászka szerint ezért már az 1918-as Károlyi-forradalom, a nemzeti függetlenséget megteremtő polgári átalakulás sem volt magyar, hanem zsidó. 1918—19-ben a „politikai nemzet” élete megszakadt. „Ez a forradalom — mondta az 1920-as nemzetgyűlésben Prohászka — teljesen idegen volt a magyar ideológiától, teljesen idegen minden magyar érzéstől. Ez a forradalom valamiféle szellemi vérbajt hozott ránk. Ez a forradalom beállított minket idegen eszmerendszerekbe . . . Ha volt magyar forradalom, ami magyarul forrt, az . . . a keresztény nemzeti reakció tűzhelyében” volt.²²⁰ Prohászka „történelemszemlélete” a pro-

²¹⁶ Prohászka Ottokár Összegyűjtött Munkái, XXII. köt. 190. l. Elég volt e?, Alkotmány, 1918. szept. 11.

²¹⁷ Uo., 202., illetve 204. l., Alkotmány, 1918. nov. 19. Új idők áramában.

²¹⁸ Uo., 158—159. l. Amire a forradalomnak is szüksége van, és Katholikus Szmlé, 1919. I. köt.

²¹⁹ Uo., XI. köt. 287. l., Kultúra és terror. 1918.

²²⁰ Uo., XXII. köt. 227. l. Az alkotmány helyreállításáról. 1920. febr. 26-i nemzetgyűlési beszéd.

letárfordalom élményével kiegészülve a fehérterror eszmei „megalapozását” jelentette.

Bangha Béla ideológiai tevékenysége Prohászkaéhoz képest ekkor még háttérbe szorult. Ő inkább a napi harcokban, a szervezésben szerzett érdemeket. Fegyvereit már nem a „reform-katolicizmus”, hanem az „agresszív katolicizmus” érdekében forgatja. Bangha meghirdetője volt a harcoss, a forradalmi eszmék ellen nem védekező, hanem azokat támadó kereszténységnek. A harcoss kereszténység viszont csak úgy lehet hatékony, ha kizárja a felekezeti belső villongásokat. „A katolikusok és protestánsok között most az ellentéttségnek semmi helye. Mindkét nagy tábornak érdeke, — fejtegeti Bangha, — hogy a felfogatás és atheizmus táborával szemben együtt lépjen fel.”²²¹ Az állam szemére veti, hogy eddig nem karolta fel a szociális kérdést, s így a szociáldemokrácia prédájává tette a munkásokat, a keresztényszocializmus pedig csak elszigetelt, egyházi mozgalom maradt.²²² Bangha már 1918 végén, 1919 elején megjelenti a keresztényszocialista mozgalomnak a szűk katolikus egyházi keretből való kilépését, a közös „keresztény-keresztény” alapon álló „keresztény koncentrációt”, s annak programjával a keresztényszociális néppárt 1918 novemberi programját tartja mindenki számára elfogadhatónak.²²³

Prohászka és Bangha tételeit programatikusan foglalja össze a Magyar Kultúra vezércikkirója.²²⁴ Szerinte a kizsákmányolásnak, a társadalmi egyenlőtlenségeknek nem a magántulajdon, nem a tőke, nem a kapitalista társadalmi rend az oka, hanem „a gazdasági és szellemi javak után törekvő egyéni érdekek” következménye. S ezt a társadalmi igazságtalanságot és az egyéni önzést a keresztény felebaráti szeretet alapján megszüntető „irányzat” a keresztény szocializmus.²²⁵ Ennek konkretizálása a magyar viszonyokra a keresztény magyar állameszme, a keresztény nemzeti gondolat első „világos” megfogalmazása volt: „A magyar nemzeti géniusznak a kereszténység által megtermékenyített szelleme duzzad az ősmagyar államszervezetben . . . A kereszténység beviszi a nemzetbe az egységes valláserkölesöt, a termelő munkát: imádkozzál és dolgozzál! . . . imádkozni, hinni, bízni, dolgozni, egymást szeretni és megbecsülni, a különböző társadalmi helyzetekből folyó kötelességeknek eleget tenni. Az ősmagyar géniusz mindezt egyesíti, beleszervezi a nemzetszemélyiségbe, az egyenlőség, a felebaráti szeretet elveivel megduzzasztja a nemzet erejét annyira, hogy minden külső támadással szemben sikerrel dacolhatott.”²²⁶ A magyar nemzet története szerinte nem egyéb, mint „az erkölcs által fenntartott nemzetszemély küzdelme az individuális és egyéb bomlasztó idegen szellemi áramlatok és ezek nyers ereje ellen”. Ezek túlsúlyba kerülése jelentette 1848-ban a „tragikus” fordulópontot: a kapitalizmus, a „zsidó” liberalizmus, majd a szocializmus, a nemzettől „idegen” áramlat felszínre kerülésével. Egyetlen helyes politika a keresztényszocialisták szerint „. . . visszatérni az ősmagyar és keresztény szellem vegyületéhez, az erkölcsuralmi egységben jelentkező magyar nemzetszemélyhez . . .”²²⁷ Az itt kifejtett „vezérgondolatra” épített, keresztényszocialistá-

²²¹ Bangha Béla *Összegyűjtött Munkái*. 27. köt. 186. l. szerk.: Ijjas Antal, Bp., é. n., Szt. István Társ. Viharban (1918).

²²² Uo., 333. l. A szocializmus, mint állam az államban (1918).

²²³ Uo., 186. l. Viharban (1918).

²²⁴ Magyar Kultúra, 1918. máj. 5. (I.), okt. 5. (II.), okt. 20. (III.). A keresztény szocializmus, mint a magyar jövő politikai fejlődésének iránya (vezércikk).

²²⁵ Uo., I. rész, 385—386. l.

²²⁶ Uo., II. rész, 263—271. l.

²²⁷ Uo., III. rész, 319. l.

nak vagy akár más névre is keresztelhető program lehet szerinte az egyetlen magyar program, amely a „magyar néplelékből merít”. Úgy véljük, hogy a hosszú idézet meggyőzően bizonyítja, hogy a keresztényszocialisták szellemi arzenáljában már 1918—19 fordulóján együtt voltak az ellenforradalmi „ideológia” alaptételei.

Az ellenforradalomra való eszmei felkészülés mellett a keresztényszocialista mozgalom kísérletet tett arra, hogy felkészüljön az illegális harcra is. Már 1919 februárjában kitarató, szívós munkára szólítottak fel, akár „a föld alatt, keresztény testvéreim, ha nem lehet másképpen. Ha jön a leszámolás, előjövünk valamennyien” — írja az Igaz Szó.²²⁸ Az illegális mozgalom kiépítésére a Tanácsköztársaság előtt már kevés ideje volt a mozgalomnak. A proletárdiktatúra kikiáltása meglepte a keresztényszocialistákat, készületlenül találta őket.

*

A keresztényszocialista mozgalom szerepét értékelve a polgári demokratikus forradalom és köztársaság idején, megállapíthatjuk, hogy kezdetben a kapitalista társadalmi rendszer konszolidálásának jelszavával támogatták a Károlyi-kormányt, azt remélve, hogy a polgári erőket összefogva fel tudják tartóztatni a demokratikus forradalom végigvitelét és továbbfejlődését szocialista forradalomba. 1918 december végétől viszont egyre inkább nyilvánvalóvá vált ennek lehetetlensége, és a keresztényszocialista mozgalom egyértelműen ellenforradalmi jellege; ettől kezdve teljes erővel szervezték és részben vezették az ellenforradalmi alakulásokat és mozgalmakat; a keresztényszocialisták felkészültek egy ellenforradalmi fordulat élharcosainak szerepére. De az ellenforradalom helyett a szocialista forradalom győzött, és elsöpörte a kizsákmányoló társadalmi rendszer utolsó maradványai között a keresztényszocialistákat is, s ezzel pontot tett a mozgalom első szakaszára. A Tanácsköztársaság idején legális szervezeteiket betiltották és szétestek. A legmerészebb keresztényszocialisták azonban hamar feltalálták magukat az illegális vagy nyílt ellenforradalmi szervezkedésekben. Így az ellenforradalmi „élesapat” szerepét csak a Tanácsköztársaság megdöntése után játszhatták el.

²²⁸ Igaz Szó, 1919. febr. 23. Tovább a föld alatt (vezércikk).